

Juhász István 1915–1984

Elöljáróban

Három dolog miatt is nehéz Juhász István személyéről és munkásságáról írni. Ezek közül kettő objektív, egy pedig szubjektív ok. Először is nem lehet hozzáférni több papírzsákban őrzött, egyelőre még rendezetlen hagyatékához. Továbbá egyetlen megemlékezéstől¹ eltekintve még nem született semmiféle értékelés munkásságáról. Végül pedig nehéz a tanítványnak arról a mesterről, akinek igen sokat köszönhet,² úgy írni, hogy mindvégig higgadt és hideg maradjon a téma iránt.

---

¹ Antal József: *Tanítónkra, D.Dr. Juhász Istvánra emlékezünk (1915–1984)*. = *Erdélyi Református Naptár az 1994. évre*. Kolozsvár 1993. 124–129.

² Lásd bővebben Buzogány Dezső: *Bukásom és latin nyelvtanulásom tanulságos története*. *Quo Vadis, a kolozsvári protestáns teológusok lapja*, 1994. 5. sz. 3–8.

Az előtanulmányozás során összegyűlt anyag kettős jellegének megfelelően lett ez a dolgozat életrajzi keretbe foglalt értékelése és elemzése Juhász István publicisztikájának. Terjedelmi okok miatt kénytelenek voltunk lemondani arról, hogy a teljes életpályát végigkövessük. Így aztán a második világháborút követő bonyodalmas, kommunista berendezkedéssel egybekötött korszakig követtük nyomon egyrészt Juhász István pályáját, másrészt azon Református Teológia korabeli helyzetét, amelynek tanára volt. Csak eddig lehet beszélni ugyanis a tudományos és a közéleti munka szabad kibontakozásáról. Ez írás megszületését egyben tanítványi kötelességem lerová-
sának is tekintem.

A Juhász család és Nagyenyed

A Kollégium több évszázados hagyományok szerint élte mindennapi életét 1912-ben is, amikor Juhász Albert vallásanár³ új munkahelyére megérkezett. Az Erdélyi Ref. Egyházkerület Igazgatótanácsa és a nagyenyedi Bethlen Kollégium Elöljárósága ugyanis őt választotta meg vallásanárnak a Tanítóképző Intézet 1912/1913-as tanulmányi évére, egyelőre segédtanári minőségben.⁴ Lelkészi oklevele mellett magával hozta a tanári alapvizsgát igazoló iratát is, amely őt a „mennység- és természettan” tanítására jogosította fel, de mindezek mellett képesítést szerzett a középfokú iskolákban folyó vallásitanításra is.⁵

A Kollégium keretén belül 1853-tól működött a Tanítóképző, amelynek 1912-ben 1 igazgatója, 6 rendes tanára, 2 segédtanára és 1 gyakorlóiskolai tanítója volt. Alkalmazását követően az I–IV. osztályokban hasznosíthatta öt éves szolgálata tapasztalatait, heti 19 óra oktatói-nevelői munkája során. Emellett ő volt az internátusi segédfelügyelő és a tanári kar üléseinek jegyzője is. Az 1914/1915-ös tanévtől a vallásos neveléshez társult még három diszciplína: a magyar irodalom, a lélektan és a történelem. Ekkor lett a III. év vezető tanára is. 1915 őszétől tovább bővült tevékenységi köre, mert elvállalta az önképzőkör irányítását, az Internátus gondját-baját, valamint a tanári és ifjúsági könyvtár felügyelői tisztét.⁶

1914. július 15-én házasságot kötött Kolozsvárott Barabás Blankával, Barabás Samu, 1907-ig magyarlápósi, 1907 októberétől pedig kolozsvár-alsóvárosi lelkész 22 éves lányával.⁷ A házasságot Isten négy gyermekkel áldotta meg (István, Pál, Mária, Mártha), akik között István volt a legnagyobb.⁸

Az Intézet bevett gyakorlatához Juhász Albert is alkalmazkodott, amikor megválasztották a Tanítóképző vallásanári tanszékére rendes tanárnak: 1915. szeptember 5-én székfoglaló beszé-

³ Szül. 1881. augusztus 22-én a Hajdú megyei Kaba községben. Lásd Házassági Anyakönyv a Kolozsvár-Alsóvárosi Egyházban. II. köt. 1910–1919. 54.

⁴ *A Nagyenyedi Református Bethlen-Kollégium értesítője az 1912–13-ik iskolai évről.* Nagyenyed 1913. Lásd a C. fejezetet, a tanítóképző intézet és gyakorlóiskola értesítőjét, 3. old. Lásd az Igazgatótanács és az Elöljáróság 410. sz. döntését.

⁵ Uo. Lásd a C. fejezetet, a tanítóképző intézet és gyakorlóiskola értesítőjét, 8.

⁶ Uo. 1915–1916. 5.

⁷ Papp Lajos magyarlápósi lelkész, Barabás Samu utódja és valószínűleg barátja eskette. Az ifjak szülei: Juhász Mihály és Bíró Julianna, illetve Barabás Samu és Zoványi Anna. Lásd Házassági Anyakönyv a Kolozsvár-Alsóvárosi Egyházban. II. köt. 1910–1919. 54. (60/1914. júl. 15.)

⁸ A gyermekek születési éveit a nagyenyeden konfirmált ifjak anyakönyve is megőrizte, bár mindenkit a kolozsvári nagyapa keresztelte saját gyülekezetében. Lásd: Szülöttek és megkereszteltettek anyakönyve a Kolozsvári-Alsóvárosi Egyházban. IV/32, IV/59, V/18., 1929. május 9-én konfirmált Juhász István, „Juhász Albert ref. tanár, Barabás Blanka gyermeke, szül. 1915. április 16, megkeresztelték 1915. jún. 2-án” (17. sorszám). Ebben az évben 178 ifjú konfirmált Juhász István mellett (a Bethlen Kollégium főgimnáziumából és tanítóképzőjéből, a városból, az állami polgári leányiskolából). – Ugyanazon évben konfirmált Juhász Pál is, szül. 1916. július 31., megkereszt. 1916. szept. 10. (Uo. 53. sorszám, nincs oldalszámolás.) A nagyenyedi református egyházközségben konfirmált növendékek anyakönyve. IV. köt. 17, illetve 53. sz. – 1933. május 25-én konfirmált Juhász Mária, Juhász Albert ref. vallásanár és Barabás Blanka gyermeke, szül. Nagyenyed, 1918. március 10. Az állami leánygimnázium tanulója volt. A nagyenyedi ref. egyházközség konfirmációi anyakönyve. V. kötet. 4. – 1935. június 2-án konfirmált Juhász Márta, Juhász Albert, ref. tanítóképző intézeti vallásanár gyermeke (hiányzik az anya neve), szül. Nagyenyed, 1920. szeptember 6. A nagyenyedi leánygimnázium 3. osztályos tanulója volt. Uo. 14.

det tartott az évnyitó ünnepélyen *A felekezeti iskolázás* címmel, amelyben kifejti, hogy kényszerűségből elfogadható az iskolák államosítása, de az már nem, hogy azokban a vallásitanítást megszüntessék, mert a mindenkori nevelésnek „vallásos nevelésnek kell lennie, tehát minden iskolának a vallásos nevelés célját kell szolgálnia”, mégpedig „Jézus szellemében”. Beszédét filozófiai mélység és hangsúlyozott biblicitás jellemzi. Végző konklúziója kellemes melegséget áraszt: „A mi iskolánk szent hely, amelyben áhítatos, imádságos lélekkel vezet a tanár, az idősebb testvér, a tanítványt, a fiatalabb testvért mindkettőjük közös célja felé. Útjuk e földön halad, de tekintetük a messze távlatot keresi, s a felfelé vivő úton az idősebb testvér szeretettel mutogatja a fiatalabbnak mindazt, amit az ő szeme az útból már megpillantott, de mindketten egyforma sóvárgással vágyakoznak megpillantani a végző célt, melyet a messzeség köde még most eltakar előlük: az igazságot a maga tökéletes tisztaságában, az Atyát a maga tökéletes fenségében.”⁹

Juhász István születése és gyermekkora

Juhász István 1915. április 16-án született Nagyenyeden. Zajos és mozgalmas esztendő volt ez. A háború hullámverése megrázta a Kollégium falait is, és már az első évben hat fiatal tanerőt vont el az oktatástól és állított a tűzvonalba. Az 1914/15-ös tanév záróünnepségén három tanárról már úgy emlékeztek meg, mint hősi halottakról. Talán nekik állított örök emléket a Kollégium jeles költő-tanára, Jékely (Áprily) Lajos is *Falusi elégia* című poemájában. A város és Kollégium csendjét új meg új mozgósítások kavarták fel egész évben.¹⁰

Egy év múlva, 1916 szeptemberében a család Kolozsvárra kényszerül menekülni „az oláh rabló betörés” elől, írja be az eklézsia anyakönyvébe Barabás Samu, a nagypapa, Juhász Pál keresztelője alkalmából (szept. 10).¹¹ Nem sok további részletet ismerünk gyermekkorából, amelyet Nagyenyeden töltött el.

Az iskola

Az 1925/26-os iskolai évben iratkozott be az I. gimnáziumi osztályba. Erről ad hírt az 1921 óta román nyelven is megjelenő, a korábbiakhoz képest pedig nagyon szegényessé vált Értesítő, amely már csak a legszükségesebb tudnivalókat közli. Így aztán sokat nem tudhatunk meg az év lefolyásáról, a versenyvizsgákról, jutalmakról stb. Ekkorra a kollégium tanári kara 17-re apadt, a Trianon előtti 23-ból, diákjainak száma az évi átlag 500-ból 300-ra.¹² Csak gyaníthatjuk, hogy a Kollégium tartotta Trianon előtti oktatási-nevelési színvonalát; ezt biztosította kiválóan képzett tanári kara, gazdag könyvtára (több mint 25 000 mű) és nem utolsósorban többszázados szelleme.

Az Évkönyv 1925 után már egyáltalán nem jelent meg, tehát nem sokat tudunk Juhász István kollégiumi éveiről sem. Beszüntették a Kollégiumban működő Kemény Zsigmond Önképzőkör Haladjunk c. diáklapját is, amelynek könyvatos vagy kézzel írott példányai a XIX. sz. közepe tájától négy-öt oldal terjedelemben havonta jelentek meg, több-kevesebb rendszerességgel. Az 1925. év kéziratosa száma befejezetlen maradt,¹³ tehát esetleges önképzőköri működéséről sem tudhatunk meg semmit. (A folyóiratok beszüntetése nem egyedi eset volt, ugyanis hasonló sorsra jutott több más erdélyi folyóirat is.)

⁹ *A Nagyenyedi Református Bethlen-Kollégium Értesítője az 1915–16. iskolai évről.* Nagyenyed 1916. 20.

¹⁰ Uo 1914/15. 126. Székely János tornatanár „a Kárpátok ormán emelkedő hősi sírban alussza örök álmát”, Szabó Árpád az uzsoki szorosban halt hősi halált, Lázár Istvánt Nagyenyeden temették el.

¹¹ 1916. szept. 6. – okt. 17. között egyébként 9 kisgyermekes család jutott hasonló sorsra, öröklő meg az emlékezetnek Barabás Samu feljegyzése a szülöttek és megkeresztelték anyakönyvébe, hozzátéve, hogy ezek közül két gyermek útközben született (egyik épp a vonaton). Szülöttek és megkeresztelték anyakönyve a Kolozsvár-Alsóvárosi Egyházban. V. köt. 59–60.

¹² *A Nagyenyedi Református Bethlen-Kollégium Értesítője az 1925–1926. évről.* 20.

¹³ Bethlen Kollégium Könyvtára, K 276.

Valamelyes értesülést kaphatunk diákkoráról a Bethlen Kollégium anyakönyveinek nyilván-tartásaiból. Ebből kiderül, hogy kollégiumi évei alatt a Mária királyné utca 2. volt a család lakhelye, és kezdetben a legmagasabb osztályzatot magyar nyelvből, földrajzból, természetrajzból, később német, francia és latin nyelvekből, olykor pedig törtériből kapta. Évi általánosa egyetlen tanulmányi évben sem volt alacsonyabb, mint 9,40.¹⁴

Az első kacérkodás a históriával

A történelem iránt már kisdíák korában érdeklődést mutatott, mert 1928-ban, az Ifjú Erdély második diákolimpiásza pályázatára III. gimnazistaként megírta a nagyenyedi ref. templom történetét. Bár nem ekkor válik a diszciplína jegyesévé, mégis itt mutatkozott meg vonzalma és érzéke a múlt és annak feltárása iránt, amelyben nem kis része lehetett a történelemoktatással is foglalkozó édesapának. A pályamunkát értékelő H. J. (Horváth Jenő) megállapítása szerint tárgyat jól ismeri, a forrásmunkákat pedig „ügyesen és tudatosan használja”, de kár, hogy a dolgozatot „szobája négy fala között írta meg” és ismereteit nem egészítette ki a helyszíni meglátásokra épülő tapasztalatokkal. „Nagyon kérem Juhász Istvánt, minél többet foglalkozzon történelmi tárgyak feldolgozásával, mert jelen pályamunkája már biztató jel arra nézve, hogy a jövőben igazán értékes dolgozatot is tud majd létrehozni” – hangzik a korai prófécia.¹⁵

Első írásai viszont nem ezt a jövődőlést igazolják. A Trianon utáni Erdély magyar református középiskolai diákságához 1923 januárjától egyetlen folyóirat szólt, az Imre Lajos gondoskodásából havonta megjelenő Ifjú Erdély. A Múzsákkal kacérkodó diákok írásainak tehát ez a Kolozsvári Református Teológián szerkesztett folyóirat adott teret. 1929-ben a 14 éves Juhász István is jelentkezett egy írással. Tiszta irányú, fordulatos és nagyon megfogalmazott cikkében egy ifjúsági konferencia kirándulását örökítette meg.¹⁶

Juhász István a teológiai hallgató

Az a Teológiai Intézet, amely 1932. október 2-án megnyitotta kapuját az ifjú teológus előtt, még sok mindent őrzött egykori színvonalából. Kormányzását az Intézet főgondnoka és gondnoka, valamint Elöljárósága végezte, amelynek akkor négy lelkészi és három világi tagja volt, az irányítást négy évre választott tisztségviselők látták el. Az intézeti oktatás Makkai Sándor püspök felügyelete mellett folyt.¹⁷

A 17 éves fiatalemberre mindenekelőtt a tanári kar gyakorolt mély és maradandó hatást. Tagjai valamennyien az újrereformátori Ige-teológia erőteljes hatása alatt fejtették ki sok esetben három területet is átfogó tevékenységüket. Egy időben vállaltak ugyanis oktató-nevelő munkát, egyházi tisztséget és kulturális-közéleti szereplést.

Kecskeméthy István az Intézet első tanári nemzedékéhez tartozó és már 38 éve itt tanító kiváló hebraista, valamint az ószövetségi tudományok tanára ugyanakkor egyházkerületi képviselő is volt, de ő látta el az Evangéliumi Munkások Erdélyi Szövetsége és a CE-szövetség, sőt a Gazdák Takarékpénztára elnöki tisztét is.

Igazi tudós típust személyesített meg a szisztematikus Tavasz Sándor, a fakultás könyvtárának felügyelője, egyházkerületi képviselő, igazgatótanácsos, presbiter, hogy csak egypárat említsünk egyházi tisztségeiből. Emellett gazdag és szerteágazó tudományos és közéleti tevékenység

¹⁴ A Bethlen Kollégium Iskolai Anyakönyve. I. kötet. 1925–26. 25. sz., majd lásd a diákok tanulmányi eredményeiről felvett adatokat a megfelelő tanulmányi évek szerint. 1926–1927/81-től 1931–1932/184-ig.

¹⁵ IfjErd 1928. 8. sz. 153.

¹⁶ A vizaknai sóbányában. IfjErd 1929. aug. 12. 283.

¹⁷ Az Intézet főgondnoka (1926-tól) Bárány Kemény Pál, gondnoka Kovács András kolozsvári ügyvéd volt. Az előljáróság tagjai: Vásárhelyi János kolozsvári lelkész, egyházkerületi főjegyző, Vásárhelyi Boldizsár kolozsvári lelkész, esperes, Hegyi András körtvélyfájai lelkész, Kósa Mihály aranyosegerbegyi lelkész, valamint Kovács Dezső, a kolozsvári ref. kollégium tanára, Vékás Lajos és Bene Ferenc főgondnokok voltak. Értesítő 1931/32. 18.

foglalta le maradék szabadidejét, amelyet kénytelen volt megosztani a Magyar Protestáns Hittudományi Társaság, a Kemény Zsigmond Irodalmi Társaság és az Erdélyi Múzeum-Egyesület között (ez utóbbi Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Szakosztályának elnöke volt). Emellett legalább három folyóiratnak a társszerkesztője.

Imre Lajos a gyakorlati teológia tanára, zsinati tag, belmissziói előadó, tanügyi bizottsági tag, a Presbiteri Rendszerű Ref. Egyházak Világszövetsége kontinentális bizottságának tagja volt. Emellett több irodalmi és tudományos társaságban vállalt szerepet, és az IKE Szövetség elnökeként, de több ifjúsági és teológiai lap szerkesztőjeként is működött.

A tanári karhoz tartozott továbbá a nem kevesebb közéleti, tudományos és egyházi tevékenységet folytató Gönczy Lajos, Nagy Géza és Maksay Albert is.

A később tudóssá érett Juhász István jellemét tartva szem előtt, de ugyanakkor az I. éves teológus hangsúlyozottan intellektuális beállítottságát is tekintve, talán a leginkább Tavaszgy és Nagy Géza személyében kell keresnünk a példaképet.

Ezt az iskolai évet 1932. okt. 2-án 173 diák kezdte Makkai Sándor püspök és Imre Lajos igazgató ünnepélyes évnnyitó beszédével és az I. évfolyam fogadalomtételével.¹⁸ Az Értesítő Juhász Istvánra vonatkozó gyér adataiból alig lehet következtetni az első év tevékenységére. Egyháztörténeti érdeklődésnek nyoma sincs, hiszen a tanév végén a héber versenyvizsga nyertesként vehette át a Teleky-alapítványból e célra fenntartott jutalmat. Talán az öreg tanár jelleme és az egzotikus tananyag nyerte meg az ifjú tetszését annyira, hogy Sofóniás könyve I. fejezete tanulmányozásában a „legjobb előhaladást” érte el az évfolyamon.¹⁹ Ehhez járult még az Ugronlap díja, amelyet a modern nyelvek terén tanúsított előhaladásáért kapott.

A tanév kezdetén, okt. 22-én tisztújító közgyűlést tartott az Intézetben működő Kolozsvári Főiskolai Ifjúsági Keresztyén Egyesület (FIKE), s a választások eredményeként Juhász István lett az Egyesület elnöke.²⁰

1933 májusában jelent meg az első „igazi” cikke is az Ifjú Erdély hasábjain, amely első látásra azt sejteti, hogy megszívlette Horváth Jenő hét évvel korábban adott tanácsát. Az írás egy 17 éves diák történelmi programja, akkor, amikor még egyáltalán nincs egyértelmű jel arra nézve, hogy történésznek készül-e vagy sem. Egyébként ez az első igazán komoly, felnőt hangon megírt cikke, amelyben az ifjúság figyelmét szeretné ráirányítani azon diszciplínára, amely „a nemzet emlékezőtehetsége”.²¹

A másodévet (1933/1934) két könyvjutalommal zárta, amelyek közül az egyiket a nyári program kiváló teljesítéséért kapta.²² Az ifjúsági munkában sajtófelelősként működött, ami az Ifjú Erdély terjesztéséből és a Kiáltó Szóval fenntartott kapcsolatból állt. Ebben a minőségében vállalt nagyobb részt a főiskolák konferencia anyagának füzet formájában történő kiadása munkálataiban is.²³

Miután már beilleszkedési gondokkal nem kellett megküzdenie, a harmadik tanulmányi esztendővel elérkezett a komolyabb munka ideje is. Itt már körvonalazódott az a kettős munkaterület, amelyre később összpontosította minden energiáját: a közéleti és a tudományos munka. Ilyen

¹⁸ Az Igazgatótanács 5156/1932 III. sz. leirata értelmében a Teológia 15 erdélyi és 5 királyhágómelléki hallgatót tart szükségesnek felvenni erre a tanévre. *Értesítő* 1932/33. 33.

¹⁹ *Értesítő* 1932/33. 43.

²⁰ Az Egyesület tagja volt az Imre Lajos elnökle alatt működő IKE Szövetségnek és abban az évben 115 tagjából 30 egyetemi hallgató. Lásd Silay István IKE-főtákar év végi beszámolóját. *Értesítő* 1932/33. 53–58.

²¹ A szász ifjak példáját állítja a magyar diákok elé, akik kötelezővé tették cőtusaikban a szász diáknóták és a szászszág történetének ismeretét. „Hol vagyunk mi attól – teszi fel a kérdést –, hogy az erdélyi magyar diákság lelkiismereti kötelességének érezze a székely népdalok és az erdélyi magyarság történetének ismeretét?” Ezt a ma is korszerűnek ígérkező programot szeretné minden magyar diák „füllébe zúgni”, mert elfeledték és mert szükség van rá. *Van-e szükség a történelemre a középiskolában?* IfjErd 1933. 8. sz. 129–130.

²² A II. évfolyam számára a nyári munkaprogram Makkai, Imre Lajos, Tavaszgy, illetve Bart–Thurneysen–Brunner–David könyvcinek elolvasása és kivonatolása volt, valamint tanulmánykészítés a Szentlélek Istenről Kálvin Intitutiója és a Heidelbergi Káté tanítása alapján. *Értesítő* 1932–33. 63.

²³ *Értesítő* 1933/34. 66.

irányú érdeklődése a harmincas évek végére egészen stabilizálódott és azután meghatározta Juhász István egész életét.

A tudományos tevékenység első zsenyéje egy pályamunka, amelyben a III. éves teológus a magyar puritánus irodalom rendszerezett ismertetését próbálta elkészíteni. A dolgozatot Nagy Géza bírálta, aki a saját történelemszemléletével azonos hullámhosszra állította be a históriával már szimpatizáló ifjút. Diákja „öntudatos ker. hiténél és rendszeres theol. előképzettségénél fogva [...] megtalálja mindenik író és irodalmi alkotás legérdekesebb vonásait”.²⁴ Jellemzései, megállapításai, helyes történelmi érzéke és alapossága kezesség a mellett, hogy később eljut majd a mozgalom rendszeresebb ismeretéhez. Erre már csak ráadásként jött az egy prédikációfordításért és egyéb tanulmányi eredményért behajtott év végi trófea.

A FIKE-titkár

Ami a közéleti tevékenységet illeti, ebben a tanévben (1934/35) választották meg a Főiskolás IKE titkárának. Az Egyesület az évi munkáját Juhász Istvánnak az évzáró ünnepélyen elhangzott titkári jelentéséből ismerhetjük meg, amely nem követi a beszámolók szokványos, száraz stílusát. Másfél oldalas bevezetőjében az ifjúság útkeresésének dinamizmusát elemzi és találja meg annak nyugvópontját az Atya állandó, változhatatlan idvezítő akarátában. Ezt követi az elmúlt év rendszeres számbavétele, amelynek rendjén elmondja, hogy az egyesületi tevékenység központját a bibliakörök képezték (heti átlag 50–60 résztvevővel). Az itt nyert evangéliumi erőket hasznosították az ifjak a kultúrdélutánok, missziós körutak, diakónia, iratterjesztés stb. munkaterületeiken. Komoly szerepe lehetett abban, hogy az Egyesület tagsága 600-ra emelkedett, amelyből 114 rendes és közel 100 érdeklődő tag volt.²⁵

1934 decemberében, harmadéves teológusként is és a FIKE titkáraként is kötelességének érezte szólni az ifjakhoz. Az Ifjú Erdély új rovatát nyitja meg a *Karácsonynélküli diákvallás* cikkével (Diákvilág), talán mint a rovat szerkesztésének várományosa, hiszen a folyóirat kiadója a Református Teológia Ifjúsági Keresztyén Egyesülete volt, szerkesztését többnyire intézeti diákok végezték, Imre Lajos professzor vezetése mellett. Sajnos azonban hiába kerestük a rovat hangulatos fejezetcímét a későbbi számokban. Ez azt sejteti, hogy anyag- vagy érdeklődéshiány miatt nem indult be, bár a lap továbbra is, szinte kizárólag a keresztyén ifjúság sokrétű életével foglalkozott. A cikk megírását kiváltó indíték a diákélet igénytelensége fölött érzett, nem titkolt gyűlölete volt, amely meghatározza az írás alaphangulatát is. Kíméletlen kritikával mutatja fel és ítéli el a diákvilág fonákságait, de ugyanakkor felelősségérzetet is akar ébreszteni.²⁶

Tekintettel arra, hogy a FIKE tagja volt a Keresztyén Diákok Szövetségének, képviselői részt vettek a nemzetközi konferenciákon is. Ez év nyarán két alkalom is kínálkozott: a Német Keresztyén Diákszövetség hallei, valamint a Világszövetség chamcoriai (Bulgária) konferenciája. Az 1935. augusztus 6–16. között megrendezett bulgáriai gyűlésre két képviselőt küldött az erdélyi ifjúsági szervezet, az egyik maga a titkár, Juhász István.²⁷ Az itt szerzett élményekről rövidesen lelkes beszámoló született meg és látott napvilágot az Ifjú Erdély ez évi októberi számában. Iránya könnyed és elegáns, komoly tájékozottságról árulkodik. Jól érezhető a történelem iránti fogékonyság, amikor a tájakat és a személyeket történelmi eseményekhez kapcsolja. Itt találkozik a pozitív élményeket nyújtó bolgár ortodox egyházzal, amelyet a keleti ortodoxia legelőbb testének nevez.²⁸

²⁴ Értésítő 1934/35. 54.

²⁵ Uo. 60–64.

²⁶ A diákvilág tömör összefoglalását adja meg mindjárt az első bekezdésben: „cigaretta, kis-kocsmá, nő, bizonyos fajta nóták és viccek”. A diákvallás részben egy tantárgy (tankönyve a legvékonyabb), vagy a korabeli gúnynevet használva, „potyatárgy”, amelynek tanulására elegendő az óra előtti tízperc, részben a diákréfiák, olcsó szellemeskedések lehetősége. Tartalmát azon ünnep adná meg, amelyre készülnek. *Karácsonynélküli diákvallás*. IfjErd 1934. dec. 4. sz. 62.

²⁷ Értésítő 1934/35. 64.

²⁸ *Csámkoriya*. IfjErd 1935. okt. 2. 23–24.

Az utolsó, IV. tanulmányi év felkészülés volt a lelkészi szolgálatra. Háromszor járult az évzáró ünnepi gyűlésen a tanári kar elé jutalomért: a legjobb homiletikai szemináriumi dolgozat elkészítőjeként, az Intézet legszorgalmasabb diákjaként és mint aki példásan végezte el a nyári munkaprogramot.²⁹

I. lelkészképesítő vizsgát, 17 más társával együtt, az 1936. június 16–18. közötti vizsgaidőszakban tett, majd egy év múlva II. lelkészképesítő vizsgára jelentkezett. 1937 augusztusában megírt két igemagyarázata egyetlen jellemző gondolatát kívánjuk csak kiragadni, mert abban a későbbi történész hitvallása körvonalazódik: „Testvéreim! Istennek mifelettünk, a mi szegény magyar népünk feletti gondoskodását történelmünk sok emléke őrzi. Nevetséges, amikor ma egyesek közülünk pogányságukat és Isten iránti hűtlenségüket a magyar múltra hivatkozva mentik. A magyar múlt mindenestől fogva keresztyén múlt. Azért nem múltunk el, veszítünk el a múltban, mert Isten időről időre támasztott közöttünk minden rendű és rangú, az Ő lelkétől áthatott, megtermékenyedett, alkotó magyarokat. Szent Istvántól és Bethlen Gábortól kezdve az államvezetők, a tudósok, Isten igéjének hirdetői hosszú soráig egész csomó embert, akik a maguk alkotó és bölcs munkájával óvták és építették ezt az önmagát szüntelenül tékozló népet.”³⁰

Lelkészképesítő vizsgái után viszont nem vállalt gyülekezeti szolgálatot, hanem tovább tanulni készült az ortodox teológiákra. Erre teremtett lehetőséget az 1937. szept. 1-én létesített jogi keret, amely alkalmat adott arra, hogy a bukaresti ref. gyülekezet segédlelkészi tisztségére nyerjen kinevezést.³¹

A felkészülés jegyében született, talán még a nyár folyamán, az ortodox egyház tanításával foglalkozó cikke is. „Az ortodoxiával ma időszerű dolog foglalkozni” – írja a 21 éves fiatal lelkész, 1936 szeptemberében megjelent, talán első nagyobb tanulmányában. Az ortodox egyház erdélyi expanzióját tényként elfogadó fiatalember elsősorban önmaga előtt szeretné tisztázni nemcsak a jelenség, de az ortodoxia mibenlétét is, amikor Bulgakoff párizsi ortodox professzor francia művének 1933-ban megjelent román fordítását veszi vizsgálat alá. Az „előítélettel teli protestáns olvasó” meglepetésére szolgál az, hogy ez a teológia több szinten is rokonságot mutat „a mi református egyházfelfogásunkkal”.³²

Bukaresti tanulmányozását a tanári kar „úttörő” és „jelentős” vállalkozásként értékelte. Ezt, a második szemeszterben, Bálán metropolita meghívására, a szebeni ortodox teológián folytatta, ahol díjtalanul lakhatott és étkezhetett. „Az a szívélyes fogadtatás, az a jóakarató támogatás, melyet Juhász István úgy a metropolita úr, mint a szebeni theologia professzorai és hallgatói részéről tapasztalt és minden alkalommal hálával említett, minket is arra indít, hogy ama reménységünk mellett, hogy kapcsolataink jövőben el fognak mélyülni, a magunk részéről is kifejezést adjunk köszönetünknek” – hangzik az 1936/1937-es tanév eseményeinek értékelése.³³ Bukaresti tartózkodása miatt nem valószínű, hogy részt vett a Barth Károly okt. 4–7. közötti látogatása alkalmával szervezett intézeti és egyházi rendezvényeken.

Útkeresés

Egy év múlva újra Kolozsváron találjuk. 1937. szeptember 1-től³⁴ a Teológiai Intézetben folytat kettős tevékenységet: mint szenior végzi az ifjúság „baráti pasztorációját”, és ugyanakkor

²⁹ Értésítő 1935/1936. 49, 50, 52.

³⁰ Míkés 6,1–5. Egyházi beszéd a II. lelkészképesítő vizsgára. Nagyenyed, 1937. augusztus. Teológiai Könyvtár, Jelz. D 805. 8. 119. zsolttár. Gyakorlati bibliamagyarázati tétel a II. lelkészképesítő vizsgára. Nagyenyed, 1937. augusztus. 44 oldal. Uo. Jelz. D 290.

³¹ Igazgatótanács igazolása 3071/1959. ápr. 21. Munkakönyv 14.

³² Az *orthodoxia*. RSZ 1936. 24–25. sz. 381–386.

³³ Értésítő 1936/1937. 59.

³⁴ Az Erdélyi Ref. Egyház 1937. szept. 1-gyel segédlelkészi minőségben alkalmazza a Teológiára, 1939. aug. 31-ig. Igazgatótanács igazolása 3071/1959. ápr. 21. Munkakönyv 14–15.

társszerkesztője az Ifjú Erdélynek,³⁵ amely „megújult formájában hisszük, hogy még közvetlenebbül utat talál református ifjúságunk lelkéhez”, mondja év végi beszámolójában a Főiskolás IKE titkára.³⁶ Emellett (1937–39 között) a kolozsvári tudományegyetem bölcsészeti karán világtörténelmet, román történelmet és román irodalomtörténetet hallgat. Ez idő alatt gyűjtötte össze doktori disszertációja anyagát.³⁷ A következő iskolai évben megbízatása csak annyival egészült ki, hogy egy III. éves teológiai hallgatóval segédkezik az igazgatói iroda ügykezelésében.³⁸

Publicisztikája a harmicas évek végén

1. Ifjú Erdély

Közírói tevékenysége két folyóirat köré összpontosul: Ifjú Erdély és Hítel. Mindenekelőtt az Ifjú Erdélyt kell említenünk, hiszen 1937 őszétől kezdve ennek az ifjúsági lapnak lett a szerkesztője. Sem a folyóirat profilja, sem a szerkesztés mindennapos teendői nem kedveztek igazán annak, hogy a történelmi keretbe ágyazott társadalomelmélet igen kedvelt területén kibontakozhasson. (Ezt a Teológián végzett munkájával szinte egy időben a Hítel hasábjain tette meg.)

Ez év őszén csupán két írása jelent meg az Ifjú Erdélyben. Ezek közül az első egy tudósítást az okt. 2–4. között Marosvásárhelyen megrendezett ifjúsági értelmiségi találkozóról,³⁹ a másik pedig egy könyvismertetés, amelyre nem csak azért érdemes alaposabban odafigyelni, mert Nagy Géza egykori tanárának a könyvről szól, hanem inkább azért, mert abban egy érett fiatalember szól arról a tudományos diszciplínáról, amelynek később ő maga is lelkes művelője lesz.

„A kötet egyetlen nagy illusztráló igehirdetés az ígéről” – adja meg az egyháztörténelmi írásokat tartalmazó kötet pontos betájolását. Az ilyen jellegű munkákban látta a legmegfelelőbb egyháztörténelmi tankönyvet az erdélyi ref. iskolák számára. „Ifjúságunk a román nacionalista történetiszemlélet, a polgári rétegekben is terjedő materialista történetiszemlélet és a közhangományokba beleyökerezett magyar utópista történetiszemlélet között nő fel. Mérgező hatással szemben e könyvben jó segítséget találunk” – hangzanak 1937 decemberében a ma is helytálló szavak.⁴⁰ Nagy Géza egyháztörténelmi módszere és ige-, valamint kijelentés-központú történelemszemlélete vált példátértékűvé előtte, amit később teljes egészében követett is.

Úgy tűnik, hogy az újságcsinálás örödge nem aludt akkor, amikor a lap utolsó száma sajtó alá került, és az ő incselkedése a decemberi szám utolsó lapján szereplő 1397-es évszám. Ezen olvashatjuk a szerkesztő felemelő szavait a lap tartalmi és formai megújulásáról: „Az Ifjú Erdély mostani formája immár 5 esztendő, s bár szerető szemünk most is szépnek látja, talán mégis megérett már az újításra.” De nemcsak a fedőlapját és tartalmát érintette meg a változtatás szele. A munkatársak közössége is megújult. Az 1938. évi első szám fedőlapjának az aljára főmunkatársi minőségben került rá Juhász István neve is (a Lőrinczi Lászlóé, a Nagy Gézáé és a Nagy Ödöné mellett).

Az *Írányeszmék* c. cikkel debütál a friss munkatárs, beharangozva 10 címet és egyben kérdéskört, amelyek a következő számok témáiként kínálóznak. A kor divatos irányzatainak világnézeti hátterét szeretné feltárni a lap, oly módon, hogy az egyben állásfoglalás is legyen. Ilyenszerű tállalásban fog majd előkerülni a humanizmus, a szabadkőművesség, a demokrácia,

³⁵ Értésítő 1937/38. 31.

³⁶ Lásd Bereczky Sándor beszámolóját. Értésítő 1937/38. 76.

³⁷ A Debreceni Teológiai Fakultás Tanárkari jegyzőkönyve, 77/1940. 113. sz. előterjesztés a doktori szigorlat ügyében. Tiszántúli Református Egyház Levéltára (TIREL), levéltári jelzet: II. 2.a. 23.

³⁸ Értésítő 1938/39. 43.

³⁹ *Vásárhelyi Találkozó*. IfjErd. 1937. okt. 2. 17.

⁴⁰ *Dr. Nagy Géza: Akik közziklára építettek*. IfjErd 1937. dec. 4. sz. 52.

szocializmus, kommunizmus, nacionalizmus, fasizmus, rasszizmus, zsidókérdés, erdélyiség. Célja továbbá, hogy megfogalmazódjanak az „erdélyi helyzetben” élő reformátusság tételei is.⁴¹

Jó pár kisebb lélegzetű cikk, tudósítás, könyvismertetés született ebben az évben az Ifjú Erdély számára, nemzetársadalmi, művelődési és ifjúsági kérdésekről, a Pásztortúzról, a magyar színházról, az iskolák számára folyósított államsegélyről.⁴²

Két felmérése is megjelent a lapban, amelyek azért is érdekesek, mert az akkor felerősödésben lévő román és erdélyi szász nacionalizmus kettős nyomásáról árulkodnak. Az egyik felmérés a kisebbségben élő románok sajtójának száz évét veszi számba, s a román kormányrendeletek kijátszására, csöndes tiltakozásul, ahol csak lehet, kerüli azt, hogy az erdélyi magyar települések román formáját használja (így lesz Kolozsvárból „egyetemi városunk”, Brassóból „Honterus városa” stb).⁴³

Áttekinti továbbá az 1937. évi szász irodalmat is, különös tekintettel a szász szellemi élet kiválóságaira. St. L. Roth aktualizása kapcsán felfigyel egy, a szászok között elkülönült nacionalista csoportra, amely szeretné elidegeníteni „a magyarság jóvoltát élvező” szászsgát az erdélyi magyaroktól. St. L. Roth ugyanis olyan történelmi idők megtettesítője volt, amikor a szászsg nem állott a magyarság mellett. A 48-as forradalom idején tiltakozott Erdély és Magyarország egyesítése ellen, amiért kivégezték. E propagandakiadvány háttérében bizonyára a német szociáldemokrata hatás alá került szász csoportok állnak, de ez a módszer nem volt idegen a korabeli nagyromán diverziós kormánypolitika előtt sem.⁴⁴

Eleven érdeklődéssel figyelte és elemezte tehát az erdélyi magyarság sorsát érintő politikai elmozdulásokat és intézkedéseket. A közügyek iránti fogékonysága és érzékenysége kapott látható formát az Ifjú Erdély hasábjain, amikor az 1938-ban közzétett új román alkotmányt vizsgálta. Pozitívan értékeli és szinte lelkesedéssel üdvözli a kisebbségre vonatkozó rendelkezéseket, valamint a kisebbségi főkormánybiztosság felállítását, amely a minisztertanács kisebbséget érintő munkálataiban vesz részt.⁴⁵

Szerkesztői tevékenységéhez kapcsolódik az Ifjú Erdély meghirdette diákolimpiások pályadolgozatainak elbírálása is. Első látásra ez semmi konkrét részlettel nem egészíti ki az ifjúkoráról alkotott képet, a sorok mögött azonban mégis ott bujkál a későbbi történész munkamódszere-programja, amikor arról beszél, hogy az egyik kisdíák dolgozata termékenyebb lett volna, ha Apáczai beszédei történelmi háttérét és egyetemes magyar művelődéstörténeti szerepét írja meg. Egy másik bírálatban kifogásolja az életrajzi adatok száraz sorát, amelyek nem állítanak elének eleven alakot. Még nem volt a diszciplína mellett elkötelezett történész, de már akkor ráérezett a történettudomány máig korszerűnek tartott, oknyomozó történetkutatói gyakorlatára.⁴⁶

2. Hitel

Külön érdemes foglalkoznunk a Hitel c. folyóirattal, egyrészt azért, mert alapítása az ő nevéhez is fűződik, másrészt, mert a harmincas évek végén az Ifjú Erdély kivételével egyetlen olyan folyóirat sincs, amelyben annyit közölt volna, mint a Hitelben. Ennek az a magyarázata, hogy a lap profilja egy az egyben megfelelt a történelmi háttérű társadalmelemzés irányába kielezett érdeklődésének.

⁴¹ *Irányszemlék*. IfjErd 1938. jan. 1. sz. 13.

⁴² *Nemzetársadalmi, művelődési és ifjúsági kérdéseinkről*. IfjErd 1938. febr. 2. sz. 23.; *Pásztortúz*. IfjErd 1938. febr. 2. sz. 24.; *Román elismerés a Magyar Színháznak*. IfjErd 1938. febr. 2. sz. 24.; *Államsegély és iskolák*. IfjErd. 1938. márc. 3. sz. 43.

⁴³ *A román sajtó kisebbségi száz éve*. IfjErd. 1938. márc. 3. sz. 43.

⁴⁴ *A szász irodalom 1937-ben*. IfjErd 1938. márc. 3. sz. 43.

⁴⁵ *Új államjogi helyzetünk*. IfjErd 1938. 9. sz. 151. s köv.

⁴⁶ *Három pályadolgozat bíráltása*. IfjErd 1938. 6. sz. 113. s köv., egy pedig IfjErd 1939. 6–7 sz. 127. (Itt ő maga is adományoz egy összeget a jutalmazásra.) (L. *Apáczai Csere János*. Király László, VII. oszt. Bethlen-koll.; 2. Apor Péter: *Metamorphosis Transilvaniae*. Imre Magda, V oszt. Ref. Leánygimnázium; 3. Míró Imre: *Irányszemlék*. a) Molter Péter, VII. oszt. Bolyai-koll., b) Bogáty József, VII. oszt. Bethlen-koll.)

A folyóirat első száma 1936 februárjában jelent meg ugyan, de a „kis” Hitel nevű, félhavi megjelenésre tervezett, újságformátummal jelentkező lapot már egy évvel korábban, 1935 januárjában megalapította néhány húsz év körüli fiatal főiskolás, ám egy fél esztendő múlva megszűnt.⁴⁷ Legfontosabb célkitűzése abban állt, hogy teret biztosítson a kor éppen időszerű nemzedéki kérdéseinek megvitatása, a nemzeti önismeret fontosabb szempontjai számára. Az a Hitel viszont, amelyik egy évvel később indult, már nem nemzedéki lap, hanem nemzetpolitikai szemle, és nem annyira a szépirodalom, mint inkább a tudomány felé tájékozódott.

Trianon után Kós Károly lapja, a Kiáltó Szó (1921) adta meg az új helyzetbe került erdélyi magyar kisebbség számára a rajtot, amely viszont megtorpant Makkai Sándor lemondó szavai hatására: „Nem lehet!” (*Magunk revíziója*) A Hitel a kisebbségi futam második rajtjához szerette volna megadni az indító szót, amikor határozottan szembeszállt a „reménytelenség prófécijával” A lemondás heroizmusának a hangja helyett (Reményik: ahogy lehet) a feladatvállalás jövőbe tekintő reménysége indította tehát a lapot.⁴⁸

Juhász István egy tárgyilagos, az igazságot feltáró és a realitásokat rögzítő írással debütál a lapban, amely egy azóta is időszerű kérdéskört vizsgál. Benne az első világháború előtt átértelmezett, ortodox színezetű román nacionalizmus átfogó képét tárja az olvasó elé, a román egyház, a Gindirea c. folyóirat és a Vasgárda fiatal szárnya, a Mihály arkangyal légiója mozgalmak, illetve politikai-kulturális áramlatok részletes bemutatásával. Célja nem állásfoglalás, hanem alapos, tárgyilagos tájékoztatás arról, hogy e „hatalmas erőket felszabadító és hömpölygő jelenségfolyam” miként fogja át a románság társadalmi, politikai, közművelődési és egyházi életét egyaránt.

A korabeli erdélyi realitás egyik olyan területére merészkedett a 21 éves fiatalember, amelyről addig csak röpké impressziói voltak. A kitűzött feladatot politológushoz méltó alapossággal és szakértelemmel oldotta meg.⁴⁹

Trianon elindította az erdélyi sorskérdések sokrétű vizsgálatát. Ez Imre Lajos írása (1938) képviselőjében hozta meg a református egyház helyzetfeltáró, jövőbe tekintő, lelki, szellemi, kulturális, hitbéli tartalékok után kutató elemzését is. Juhász István örömmel fogadja ezt a munkát,⁵⁰ hiszen Imre Lajos szemlélete, szavai erőteljes visszhangra találnak a közügyek iránt mindig is fogékony fiatalember szívében, aki teljes egészében azonosulni tud Imre Lajos szempontjaival: ő sem tud kibékülni a kisebbségi élet külön háztartásának elvével és az erdélyi magyarságot a nemzet egészének tekinti, amely bizonyos történelmi események következtében kényszerű együttélésre kárhoztatott egy uralkodó (államvezető) nemzettel.

Végre a közéleti fogékonyság mellett megmutatkozik az ízig-vérig történészhajlam is. Egy soron következő, kisebb horderejű cikk⁵¹ után a Hitelben megjelenik talán az első igazán komoly történelmi témájú írása, amely szinte harsányan hívja fel a figyelmet arra, hogy a közéleti érdeklődésű fiatalember egy csapásra kiforrott történésszé vált. Az *unio trium nationum* kérdéskörét veszi vizsgálat alá, és annak történelmi gyökereit elemzi. Alaposan tárgyalja továbbá a „negyedik” nemzet, a románság társadalmi hátterét, erdélyi jelentkezését, itteni jogi státusát és

⁴⁷ Szerkesztője a fiatalon elhunyt költő, Koós-Kovács István volt, főmunkatársai: Bözödi György, Cselényi Béla, Flórián Tibor, Heszke Béla, Juhász István, Kárász József, Kiss Jenő, Makkai Ernő, Makkai László, Nagy Géza, Szabédi László, Szabó Lajos, Szenczei László, Tóth Zoltán, Venczel József és Vigh Károly. Hitel 1940/41. 91.

⁴⁸ A Hitel tudományos szolgálata olyan közéleti kiválóságokat indít el, illetve juttat be az erdélyi közélet szellemi vérkeringésébe, mint Venczel József, Mikó Imre, Domokos Pál Péter, Bözödi György, Jancsó Elemér, Márton Áron, Vita Zsigmond és mások. Fénypászmája átfogja úgymond az egész életterületet, társadalmi analízisek, kisebbségi jog, művelődéspolitikai tanulmányok, gazdaságpolitikai cikkek, egészségügyi tájékoztatások, statisztikai és társadalomismereti, irodalmi és művészeti tanulmányok formájában.

⁴⁹ *Az új értelmű román nacionalizmus*. Hitel 1937. 4. 286–305. (Megjelent különnyomatban is, lásd az arról való tudóstást Hitel 1940/41. 101.)

⁵⁰ *Közösségi életünk erkölcsstana*. (Imre Lajos *A kisebbségi élet erkölcsstana és neveléstana* c. tanulmányának ismertetése, megj. ErdHel 1938 jan.–febr.–márc.) Hitel 1938. 3. sz. 247–250.

⁵¹ *Népi műveltségünk és az ifjúság*. Hitel 1939. 1. sz. 85–86. Könyvismertetés egy téli néphagyományokról szóló kiadványról, amelynek kapcsán felhívja a falura kikerült ifjú értelmiségiek figyelmét a beinduló szakszerű falukutatás támogatására.

azt, hogy miért nem kerülhetett be az unióba. Komoly előtanulmányozás eredményeként született meg az írás, melynek háttérében ott állnak a későbbi doktori disszertáció előkészületi munkálatai.⁵²

Az iskolapados korszakban Juhász István a diákság középszinten megrekedt műveltségén verte el a port. Még az iskolapadokban ugyan, de már az Élet realitásaival történő közvetlen szembesülésre készülve teszi (1939-ben) ugyanazt, ezúttal nem a diáksággal, hanem a kispolgárisodó középosztállyal, mai szóval élve a műszaki értelmiséggel. Fanatikus üldözője minden középszerűségnek, kicsinyességnek, kispolgárinak és annak, ami ezzel kötelező módon mindig együtt jár, a giccseknek. Karácsony Sándor könyve, amely ugyanezt teszi magyarországi viszonylatban, igencsak kapóra érkezett. A könyvismertetés végére szinte el is feledi a műfaj szabályait, annyira belemelegedik a lelke mélyén felgyűlt ellenszenv kiöntésére, amit a kispolgári jelenség népet, nemzetet és művelődést fékező hatása iránt érzett.⁵³

Egy soron következő írását olvasva, első látásra úgy tűnik, hogy a száz évvel azelőtt indult Hítel c. folyóirat társadalmi és politikai háttérének a részletes felvázolása s ezzel együtt Széchenyi politikájának és nemzetmentő eszméinek elemzése egyrészt abból a sajátos kisebbségi helyzetből érthető, amelybe a magyarság Trianon után jutott, tehát Juhász István Széchenyinek a nemzetiségi kérdés megoldására kidolgozott elképzeléseit (alkotmányos jogok, sőt kiváltságok, integrálás a társadalomba, de nem asszimiláció stb.) a román kormányzat türelmetlen bánásmódja miatt szenvedő erdélyi magyarság oldaláról szemléli, és ebben a száz év alatt teljesen megfordult helyzetben találja meg aktualitását. Tény az, hogy a nemzetiségi politika tisztességes megoldása iránti érzékenységet a román uralom alatti méltatlan bánásmód finomította ki. Hogyha azonban rátekintünk a folyóirat e 2. számára, akkor a kiadás helyének a magyar formája s a szerkesztőség magyar címe olyan változást sejtet, ami az első szám megjelenésének idején még nem volt meg. Juhász István becsületére válik, hogy a bécsi döntés után kialakult helyzetben is megmarad Széchenyi kisebbségi politikája mellett és a kisebbségbe került románság helyzetének a rendezését a száz évvel korábban meghirdetett józan program szellemében kívánja elérni.⁵⁴

A bécsi döntés és a teológia élete

A döntés megszületése után rendezett első tanári ülésen Gönczy Lajos igazgató ezekkel a szavakkal üdvözölte társait: „Isten iránti mély hálával emlékezem meg arról a nagy történelmi tényről, hogy az augusztus 30-iki bécsi döntés értelmében Észak-Erdéllyel együtt városunk és Fakultásunk is visszatért drága magyar Hazánkhoz.” Megemlíti a honvédcsepattok szept. 11-én történt bevonulását, majd négy nap múlva a kormányzó ünnepélyes látogatását, amelyen a tanári kar testületileg részt vett.⁵⁵

A döntés felszabadítólag hatott az egész Intézmény életére, s a tanári kar rövidesen megtette az első lépést a kifele történő nyitáshoz: módosító javaslatot dolgozott ki a tudományegyetemmel fenntartott kapcsolat visszaállítására. Szerette volna visszaállítani a teológusok egyetemi tanulmányozását heti 10 órában, és újra érvényt kívánt szerezni azon korábbi gyakorlatnak, hogy a teológiai tanulmányi évek beszámításával az Intézet hallgatói tanári oklevelet is kapjanak. Továbbá indítványozta, hogy állíttassék vissza azon régi szokás, hogy az Egyetemen a filozófiai és pedagógiai tanszéket teológiai tanár töltsen be. „A református tanárképzés érdekében szükségesnek tartja a régi 18 állami ingyenes helynek a Fakultásunk vagy a Kollégium internátusában

⁵² Az erdélyi fejedelemség társadalmi tényezői. Hítel 1939. 2. sz. 148–157. Doktori dolgozata címe: A reformáció az erdélyi románok között. Megjelent Kv. 1940.

⁵³ Magyar észjárás, magyar műveltség. Karácsony Sándor könyvének ismertetése. Hítel 1939. 3. sz. 248–252.

⁵⁴ A Kelet Népe. Hítel 1940/41. 2. sz. 103–112. (Emlékezés a 100 évvel ezelőtt indult folyóiraatra.)

⁵⁵ Az Erdélyi Református Egyházkerület Központi Gyűjtőlevéltára, a Teológiai Intézet Tanári Kara Jegyzőkönyvei (a továbbiakban TKarJkv) 212/1940.

elhelyezendő református tanárjelöltek számára leendő visszaállítását” – hangzik a gyűlésen felvett jegyzőkönyv szövege.⁵⁶

Az új határt oly módon húzták meg, hogy a román hatalom alá eső Dél-Erdélyben 250 református és 19 evangélikus gyülekezet maradt. Ezek számára külön teológiai oktatás indult be a nagyenyedi Bethlen Kollégiumban.⁵⁷ Ezzel együtt járt az, hogy a kolozsvári Teológia hallgatóinak létszáma lényegesen csökkent, a legációk helyek pedig 180-ról 85-re apadtak.

Érdekes ugyanakkor az a mérleg is, amelyet valamivel később, 1941-ben állítottak fel a 22 éves román uralom alatt működő Intézet végzett hallgatóiról. Eszerint 1919–1940 között 2829 hallgató iratkozott be az Intézetbe, akik közül 1962 erdélyi, 510 váradi, 144 erdélyi evangélikus, 113 külföldi volt. „Ez idő alatt 504 hallgató végzett, úgy, hogy a román uralom alatti református és magyar evangélikus, valamint a jugoszláviai református egyház jelenleg szolgáló lelkészeinek körülbelül fele fakultásunk neveltje.” A hallgatók létszáma 80–189 között váltakozott (1920-ban 80, 1930-ban 189 és 1939/40-ben 150).⁵⁸

*

Az erdélyi magyarság sorsát érintő változás Juhász Istvánt Bukarestben érte, ahol 1939. szeptember 1-től végezte az ott működő ref. Diákotthon igazgatói teendőit.⁵⁹ A bukaresti tartózkodás elég nyugodtnak mutatkozott arra, hogy a korábban végzett kutatások anyagát rendszerezze és végleges formába öntse. 1940. szeptember második harmadában tért vissza Kolozsvárra, ahol az Erdélyi Református Egyház Igazgatótanácsa alkalmazta referensi minőségben.⁶⁰

Doktori vizsga

Alább már utaltunk a románság erdélyi múltjának és státusának a tisztázásáért végzett kutatásaira. Az anyag rövidesen doktori disszertációvá nőtte ki magát, amelyet még 1940 nyarán eljuttatott a Tiszántúli Református Egyházkerület akkori püspökéhez, a téma szakavatott kutatójához, Révész Imréhez. A püspök 1940. július 15-én ajánlólevelet írt Soós Béla lelkésznek és egyetemi magántanárnak, amelyben elmondja, hogy nagy örömmel olvasta a dolgozatot, feltétlenül méltónak találja a kiadásra és azt is megérdemli, hogy doktori szigorlat alapjául szolgáljon. Külön elismeréssel szól a szerző alapos munkájáról, amelyet az eredeti források részletes vizsgálatára fordított. Az egyházkerület sajtóalapjából feltétel nélküli támogatást ígér a munka publikálásához szükséges költségek fedezésére.⁶¹

Soós Bélának az ajánlásra adott pozitív válasza, sőt javaslata az 1940. október 22-én tartott tanári kari jegyzőkönyv szövegében kapott helyet. Ezen a gyűlésen terjesztette ugyanis elő Soós Béla azt az iratcsomót, amelyet Juhász István nyújtott be a tanári karnak, és amely azért érdekes, mert hitelesített dokumentumokat tartalmaz a nyelvtan életét és tudományos munkásságát illetően. Juhász István rövid önéletrajza valamivel árnyaltabbá teszi eddigi életrajzi adatait. Ebből tudjuk meg ugyanis, hogy a disszertáció előkészítése céljából tíz hetet töltött kutatással a budapesti Országos Levéltárban, és hogy a dolgozat 100 kinyomtatott példányát benyújtotta a Fakultásnak.

---

⁵⁶ TKarJkv 218/1940.

⁵⁷ Igazgatótanács Musnai László kéri, hogy készítsen tervezetet a Dél-Erdélyben lévő részek teológiai oktatására. TKarJkv 373/1940. – RefÉ 1940. 4. sz. október 19. Musnai László: *Theológiánk szervezése és benépesítése*. Uo. 1941. 219–220. Közli a rendszeressé vált oktatás beindulását (1941, 264.) 1944 után Musnai László megküldte az enyedi teológia (1940–44) anyakönyveit és vizsgai jvk-eit a kolozsvári Teológiának megőrzés végett. TKarJkv 98/1946.

⁵⁸ Lásd a tanári kar gyűléseiről 1941 novemberében felvett jkv mellé csatolt kimutatást. EREK Gyűjtőlevéltára, Kvár.

⁵⁹ Igazgatótanács igazolása 3o71/1959. ápr. 21.; Munkakönyv 14–15.

⁶⁰ 1940. szept. 25-től 1941. dec. 14-ig az Igazgatótanács előadója, TKarJkv 256/1947. dec. 2.

⁶¹ A Debreceni Teológiai Fakultás iratanyagát a Tiszántúli Református Egyházkerület és Kollégiumi Levéltár őrzi. Itt található Révész Imre levele is az elnöki iratok között. Levéltári jelzet: TUREL I. 1. c. 81. Az ide vonatkozó levéltári anyag összegyűjtését a Levéltár ismeretlen alkalmazottjának, az anyag továbbítását pedig Kocsis Attila barátomnak köszönöm.

A tanári kar Soós Béla egyetemi magántanárt és Erdős Károly nyilvános rendes tanárt jelölte ki a dolgozat szakmai elbírálására.⁶²

Mindkét bíráló hangsúlyozza a munka hézagpótló és eddigi ismereteket kiegészítő jelentőségét. Nem szemléletben hozott újat (tehát nem módosultak a Révész Imre két évvel korábban közölt, alig 27 oldalas munkájában felvetett elvi kérdései),⁶³ hanem a már korábban felvázolt szellemtörténeti feltételezések nyertek igazolást az alapos forrásfeltárás jóvoltából.⁶⁴ Mind Soós Béla, mind Erdős Károly külön elismeréssel adózik, amiért a szerzőnek sikerült rámutatnia a 16. és a 17. századi református misszió tiszta és önzetlen, csak az evangélium terjesztését szolgáló jellegére. A két ajánlás rámutat ugyan a munka apróbb tárgyi tévedéseire és kisebb szerkezeti elrajzolásaira, de végső konklúziójuk összegezhető Erdős Károly bírálatának utolsó bekezdésével: „A munkának értéket ad önálló gondolkodása, az oláh nyelvű források szabatos feldolgozása, a könyv végén olvasható Függelék, amely hét okmány szövegét tartalmazza, a Névmutató, amely sok tekintetben tájékoztatat [...] és a gazdag Bibliográfia, amely nélkülözhetetlen lesz minden időben azok számára, akik e tárggyal a jövőben foglalkozni fognak.”⁶⁵

A két elismerő bírálat tekintetbevételével a Fakultás tanári kara 1940. december 20-án tartott ülésén elfogadta a dolgozatot a szóbeli szigorlat alapjául. Ezt követően beszóllították a jelöltet, és a két szaktanár, illetve Czeglédi Sándor nyilvános rendes tanár több mint egy órán át kérdéseket intéztek Juhász Istvánhoz. Ennek lejártaival szavazat alá bocsátották a minősítést is. „A szavazás megtörténvén, megállapították, hogy a beadott 7 szavazat mindegyike »summa cum laude« fokot ajánl. Ennek alapján Juhász István szigorlatát Hittudományi Kar »summa cum laude« sikerültnek minősíti az egyháztörténelmi szakcsoport című tudományszakból” – hangzik a jegyzőkönyv szövegének a határozati része.⁶⁶ A próbát tehát ezzel a minősítéssel állta ki, ami feljogosította őt arra, hogy élvezze a debreceni egyetem doktorainak kijáró előjogokat és kiváltságokat, mondja a nevére kiállított doktori oklevél patinás latin szövege.⁶⁷

Az esemény epilógusaként érdemel figyelmet levélváltása Révész Imre püspökkel. Juhász István Tavasz Sándor útján szerzett tudomást arról, amit Révész Soós Bélának írt a dolgozat kiadási költségeinek fedezéséről. A szigorlat és az ünnepélyes avatás (december 21.) napjaiban a püspök hivatali elfoglaltsága miatt nem fogadhatta a frissen doktorált fiatal történészt, aki a sajtóalapról kiutalt támogatást egy héttel később, december 28-án kelt levelében köszöni meg. A következő (1941) esztendő januárjára (amikor testvére, Pál esküvőjére készül Debrecenbe) kihallgatásra szeretné magát előjegyeztetni részben azért, hogy a támogatást élő szóban is megköszönje, részben pedig azért, hogy valamely részt vállaljon azon munkatervben, amelyet Révész készített az egyháztörténezsnek számára.⁶⁸

Révész egészen sajátos kutatási területen szeretné hasznosítani Juhász István előtanulmányait és nyelvi ismeretét: azon kapcsolatok tisztázását várja tőle, amelyek a fejedelmi korszak után alakultak ki az erdélyi és a vajdasági református, illetve a pravoszláv egyház között. „Ezen a téren, azt hiszem, még bőven van kutatni való. Az oláhok ezt a kérdést több ízben pedzették

⁶² TüREL Tanárkari jegyzőkönyv 77–113/1940. okt.22. Levéltári jelzet: II. 2. a. 23.

⁶³ *A reformáció az erdélyi oláhok között*. Debrecen 1938.

⁶⁴ „Így végső eredményeiben és részleteiben is olyan mű a Juhász Istváné – írja Soós Béla –, ami sok tekintetben kiegészíti az eddigieket, alátámasztja, s olyan széles körű anyagot dolgoz fel, amilyennel eddig magyar nyelvű egyháztörténetírásunk nem rendelkezett.” Soós Béla: Véleményes jelentés. TüREL I. 8. d. 37. 3. (1940. december 8.)

⁶⁵ Dr. Erdős Károly ajánlása (1940. december 7.), TüREL I. 8. D. 37. 3.

⁶⁶ TüREL A tanári kar jegyzőkönyve 1940. december 20. Levéltári jelzet: II. 2. a. 23. Igazolást adott erről még a debreceni Tisza István Egyetem Rektori Hivatala, Nr. 1373/1940. dec. 21. Lásd még: Munkakönyv 11.

⁶⁷ „[...] Dissertatione Inaugurali, quae inscribitur „A reformáció az erdélyi románok között” specimen diligentiae et doctrinae laudabile exhibuisset atque in rigorosis ex Historia Ecclesiae benigne prescriptis examinibus, scientiamque summa cum laude comprobavisset” – szól a diploma ékes latin szövege. Témánk leszűkített kereteit meghaladja ugyan, de mégis ide tartozik a díszdoktori promóciója is, amelyre legalább e jegyzetben utalunk. Részletesen megismerhető ennek előtörténete a Debreceni Református Teológiai Akadémia 1972. szeptember 1-én tartott gyűlése jegyzőkönyvéből. Ez egyébként érdekes életrajzi adalékokat tartalmaz Juhász István ökumenikus tevékenységéről is. A díszdoktori avatást megörökítette a RefEgyh 1972. évi októberi száma is. 220–221.

⁶⁸ Juhász István levele Révész Imréhez, 1940. december 28. TüREL elnöki iratok. Jelzet: I. 1. e. 82. 1599/1940.

tudomásom szerint, de persze mindig az ő sajátos felfogásukkal és módszerükkel. Ha majd kikeveredünk valahogy a háborúból, rendkívül fontos lesz munkásságod abból a szempontból is, hogy a külföldi protestantizmus előtt legyen aki ellensúlyozza történeti érvekkel az egy vagy más formában bizonyosan újraéledő román propagandát” – mondja Révész 1940. december 30-án kelt válaszlevelében.⁶⁹

A könyvet örömmel fogadta a tudós közélet. Egykori tanára, Nagy Géza nyitotta meg a véleményező sorát, aki még ugyanabban az évben recenziót közölt a Református Szemlében.⁷⁰ Ugyancsak egyháztörténeti, de kultúrtörténeti szempontból is vizsgálja és értékeli a könyvet Gáldi László a Látóhatár 1941. januári számában.⁷¹ Jakó Zsigmond, a későbbi munkatárs és barát, szintén üdvözlésére siet a Századok hasábjain.⁷² A sort Imre Lajos rövid, meleg hangú és a kutatás arányaira rácsodálkozó könyvismertetése zárja.⁷³

Házassága

Két hónap múlva egy másik fontos esemény gazdagította életét: 1941. február 27-én feleségül vette egykori tanára, a híres filozófus Tavaszgy Sándor lányát, Máriát, aki a kolozsvári Teológiai Intézet V. éves diákjaként 1938 nyarán tette le az I. lelkészkeszítő vizsgát, majd ezt követően lelkészi és nevelői munkát végzett, többek között a kolozsvári leányiskolában is.⁷⁴ A házasságot Isten öt gyermekkel áldotta meg: András, Péter, Tamás, Máté és Mária.⁷⁵

Publicisztikája a bécsi döntés után

A bécsi döntés nemcsak az erdélyi íróknak-tudósoknak kiadványok és folyóiratok vastag kötetin lemerhető termékenységet növelte meg jelentősen, de felszabadítólag hatott a két országrész közötti kulturális, vallási kapcsolatok ápolására is. Az összetartozás érzését volt hivatott szolgálni az a rendezvény is, amelyet 1940. november 30-ra, tehát a reformáció ünnepére szerveztek meg „Országos Protestáns Napok” cím alatt. Ez alkalmat adott Juhász Istvánnak arra, hogy a két területen beindult egyházi munkát összehasonlítsa és megvonja a mérleget. Teljes egészében rá tud hangolódni az ünnepi szónokok lelkes örömeire és ugyanakkor egyetért velük abban is, hogy mindezt egyedül Isten igazságteremtő szándéka tette lehetővé. A lelkes beszámoló nem más, mint egy öt nyomtatott oldalt is meghaladó hálaadó imádság a 22 éves szenvedés elviselésére adott isteni erőért.⁷⁶

Egy Erdélyről három (német, olasz és magyar) nyelven megírt összefoglaló munka szolgált továbbá alkalmat arra, hogy vezércikkben üdvözölje a felszabadulást, „Európa igazságos újjárendezését”.⁷⁷ A könyvet egy anyaországbeli munkaközösség készítette elő még a bécsi döntés előtt, és adta ki rögtön azt követően, de nem propagandisztikus céllal, hanem hitvalló szándékkal: „Hadd tudja meg [ti. népünk], hogy az, ami egész nemzetünk szíve vágya, a magyar Erdély, nem a népi önzés, hanem az igazság alapján a miénk”, mondja Juhász István. A történelmi igazságtétel fölött érzett öröm oldaláról érthető a vezércikk érzelmi töltése és szókimondó őszintesé-

⁶⁹ TIREL I. 1. e. 82.

⁷⁰ RSZ 1940. 512–513.

⁷¹ Látóhatár 1941. 1. sz. január: Könyvszemle 18–19.

⁷² Századok 1941. 299–303.

⁷³ Az Út 1941. 59.

⁷⁴ Értésítő 1939/1940. 67.

⁷⁵ András-László, 1941. nov. 28., Kvár; Péter-Sándor, 1944. aug. 18., Kvár; Tamás, 1946. jan. 23., Kvár; István-Máté, 1950. ápr. 29., Kvár; Mária-Lujza, 1954. aug. 26., Kvár. Munkakönyv 6. Közülük Máté ifjúkorában, András pedig 50 éves korában (1993) halt meg.

⁷⁶ Az országos Protestáns Napok. RSZ 1940. 32. sz. 503–508.

⁷⁷ Igazgatótanács ez idő tájt kapta meg a Magyar Történelmi Társulat Erdély c. könyvét, amelyet Hóman Bálint kultuszminiszter kolozsvári tartózkodása alkalmával ajándékozott a Teológia Könyvtárának. Az átküldésről lásd TKarJKV 215/1940.

ge. Élesen bírálja a „szavakkal való visszaélés” nagy művészetét, a román „propaganda-tudós” Iorgát, a hivatalos kiadványok több nyelven megjelenő hazugságait. Az ilyen és hasonló jelzők teszik érthetővé azt a fenntartásokkal teljes bánásmódot, amellyel a román kormány kezelte őt egészen élete végéig.⁷⁸

Minden írása alaphangját a visszatért területek fölött érzett öröm adta meg, amelybe olykor némi ürröm is keveredett, hiszen a nagy történelmi pillanat újabb kiábrándulást hozott: Európa protestáns nemzetei idegenül és értetlenül állanak a magyar nemzet örömeivel szemben. Ezzel egy időben beindult a cseh nacionalista propaganda gépezete is, amely elhittette a nyugati protestáns világgal, hogy a cseh demokrácia volt a protestantizmus őrangyala Közép-Európában. Ez és egy apológia indította Juhász Istvánt arra, hogy vizsgálat alá vegye a cseh protestantizmus jellegét, kapcsolatát a magyarokkal és a cseh uralom alatti magyar református egyház életét. Mindez egy igen alapos, négy nyelven is megjelent, 64 oldalas védekező iratnak az értékelése. Szép lassan lezárulni látszik Juhász István tudóssá formálódásának az első, többnyire adatgyűjtéssel jellemezhető korszaka, amely már nagyjából körvonalazza nemcsak jellemét és a közéleti dolgok iránti érdeklődését, hanem a későbbi történész szemléletének, sőt munkamódszerének a jellegét is.⁷⁹

Négy év kolozsvári, egy-egy félév bukaresti, illetve nagyszombeni teológiai, két év bölcsészeti tanulmányozás, doktorátus után kinőtte az iskolapadokat, s ezzel együtt az Ifjú Erdély többnyire diákoknak fenntartott szerkesztőségét is. Mégis szót kér a lapban ezután is, és nem csupán nosztalgizni. Mint annyi másnak, neki is páratlan élményt jelenthetett területileg is az anyaország-hoz tartozni. Ezt az élményt siet megosztani Erdély ifjaival utolsó tanulmányában, amely még megjelent az Ifjú Erdélyben, a szerb uralom alól felszabadult délvidéki magyar területek visszaszátolásáról. Már szinte hagyományossá vált témaválasztása a közélet, nemzetiségi sors széles, szinte azt lehetne mondani, hogy divatba jött területéről. Az írás, saját bevallása szerint, „Erdélyből felemelkedő köszönet Istennek délvidéki testvéreink felszabadulásáért”.⁸⁰

Közélet és tudomány 1941–1944 között

1940. szept. 25-től 1941. december 14-ig dolgozott az Erdélyi Ref. Egyházkerület Igazgatótanácsánál előadói minőségben. Nagyon szórványos adataink vannak ebből az időszakból. Későbbi életrajzi vázlatok szerint 1941 decemberétől a hidelvei ref. egyházközösségben szerepel mint beosztott lelkész,⁸¹ amely csak formai intézkedés lehetett. A Teológiai Intézetben 1942 februárjában jelent meg újra, amikor a Történelmi Intézet tanáraként és frissen avatott doktorként tartott közéleti témájú előadást *Az erdélyi reformátusság nemzeti feladatai* címmel.⁸²

Az egyház felekezetek közötti szolgálata is újraindult, és az 1943-ban létesített ökumenikus munkaközösséget az Erdélyi Egyházkerület új, többnyire dél-erdélyi és királyhágómelléki tagokkal egészítette ki. Ennek állandó bizottságába választották meg Dr. Juhász Istvánt is, László Dezső, Imre Lajos, Borbáth Dániel, Horváth Jenő stb. tagok mellé. Továbbá a Ref. Egyház egy központi iroda létesítését is szükségesnek tartotta, amelyet Maksay Albert irányított. Munkatársai voltak Darkó Ákos, Juhász István, evangélikus részről pedig Opfermann Ernő.

⁷⁸ Erdély. RSZ 1940. 34. sz. 533–534.

⁷⁹ *A magyar protestantizmus és a csehek*. RSZ 1941. 5. sz. 66–69.; 8. sz. 119–123.; 9. sz. 136–140.

⁸⁰ Visszatekint a szerb uralmi gépezet magyarellenes intézkedéseire, amelyek különösen a délvidéki magyar ifjúságot és ref. egyházat sújtották. Az itt élő magyarság jövődjét illetően szillettek olyan jóslatok, hogy rövidesen kipusztul. Juhász István a megtartatást Isten kegyelmében látja, amely egyébként az összmagyarság fundamentális létkérdése is egyben. *Délvidéki testvéreink*. IfjErd 1941. 5. sz. 71.

⁸¹ TKarJkv 256/1947.

⁸² Értésítő 1941/942. 41. Az Intézettel azután is állandó kapcsolatot tart, aminek szép bizonyossága az, hogy 30 pengő jutalmat hirdet meg a szórányszemináriumi munka számára, melyet Herman János IV. éves teológus nyert el az 1941/42. tanévben, aki 1994-ben történt nyugdíjazásáig hűséggel viselte a szórányilelkészi teendőket. Uo. 63, 66.

1943. augusztus–szeptember hónapokban Bécsben tanulmányozott.⁸³ Jancsó Elemér, az Erdélyi Ritkaságok szerkesztője, a sorozatában megjelenő dokumentumközlések egyik köteteként szerette volna kiadni Fogarasi Sámuel 18. századi tudós lelkipásztor Önéletrását, amelynek sajtó alá rendezését és jegyzetanyaga elkészítését Juhász Istvánra bízta. Az Erdélyi Ritkaságok előkészületben lévő közleményei 1943–44-re már be is harangozzák a megjelenést, azonban a sorozat megszűnt a tervet meghiúsította.⁸⁴

Újrakezdés 1944 után

Az 1944. augusztus végén megváltozott történelmi helyzet higgadtságot parancsolt a tollakra. A Református Szemle nyolc hónapi hallgatás után végre 1945 áprilisában újraindult, és már az első számában „szörnyű éberem” vonta meg nemcsak a nyolc hónap, de az egész négyéves álom mérlegét, majd az augusztusi fordulatot követő események elregelésébe kezdett. 1944 szeptemberében a püspök (Vásárhelyi János) összehívta a kolozsvári és a Kolozsvárt tartózkodó lelkészeket, intvén őket, hogy a pásztorok a nyáj mellett a helye. Szeptember 15-én kiűrtették a várost, s a püspök újra figyelmeztette a lelkészeket, hogy ne hagyják el szolgálati helyüket, bár a maradásra kényszeríteni senkit sem akart. Beindult a sebesültek lelkigondozása. Az egyházkerület vezetősége e hónap 20-án újra egybegyűlt, és az időszerű kérdések megtárgyalásával készült szembesülni a kényszerű és szomorú valósággal. Az interregnum idején távozott el Kádár Géza az alsóvárosi gyülekezetből, de helyettesítéséről rögtön gondoskodtak. Végre október 11-én „bekövetkezett Kolozsvár felszabadítása a romboló német hadak hatalma alól” – hangzik a kissé groteszk, tragikomikus tudósítás a román és orosz csapatok bevonulásáról. A „felszabadítás” igazi értékelését rejti mindjárt a következő mondat: „Mintegy két héten át visszavonultan élt mindenki otthonában.”⁸⁵

Novemberben az emberek már kimerészkedtek az utcára is, és elkezdődött a számbavétel. A hónap végén aztán katonai és polgári hatóságok sürgették, sőt követelték azt, hogy egyes lelkészek önkéntes száműzetésbe menjenek. Decemberben újra beindult a konfirmációi előkészület, a beteggondozás, az ifjúsági munka. E hónap egyaránt volt a szervezeti kérdések megtárgyalásának és a gyülekezeti tagok lelki erősítésének az ideje. 1945 elejére már minden egyházi hatóságnak és alakulatnak megvolt a munkarendje.⁸⁶

Új élet a Teológián

1944. november 18-án a megszálló csapatok egy küldöttsége jelent meg a Teológián, amely számtalan bútordarabot elvitt (többek között az úrasztalt is), azzal az indoklással, hogy tisztviselőt akarnak berendezni, de ígéretet tettek azok visszaszolgáltatására. Ezt viszont nem gondolhatták komolyan, hiszen már útközben több darabot elajándékoztak a Teológia bútorai közül. A könyvtárszobában óriási rendetlenséget hagytak, a személyi tulajdon sem volt biztonságban előttük. Ezért született meg a tanári kar rendelete, hogy az intézet bejárata fölé orosz és román nyelven írják ki: A Református Egyház Theologiai Akadémiája.⁸⁷

⁸³ TKarJkv 256/1947.

⁸⁴ A témával nem szűnt meg a kapcsolata, mert 1958-ban tanulmányt készített az emlékirat alapján az erdélyi lelkészképzésről: *Erdélyi református lelkészképzés a XVIII. század végén Fogarasi Sámuel Önéletrása alapján*, amelynek kézírata ma is megtalálható, és amely alapját képezte a későbbi kötet formájában is megjelent Fogarasi-féle Önéletrás bevezető tanulmányának. A tanulmányt Imre Lajos 70. születésnapjára készült tiszteletgre szánta. Lelőhely: Kolozsvári Protestáns Teológia Könyvtára Ms. 242/S. 29. 5. sz. jegyzet. Fogarasi Önéletrása jóval később, csak a hetvenes években jelenhetett meg Juhász István gondozásában.

⁸⁵ *Beszámoló 1944. szeptember – 1945. április közötti időről*. RSZ 1945. 12. Lásd még Ercsey Gyula visszaemlékezéseit az október 11-i orosz és román bevonulásról és annak következményeiről. Ercsey Gyula: *Farkasok árnyékában*. Erdélyi Magyarország 1995. jan.–márc. 21. sz. 45–47.

⁸⁶ RSZ 1945. 12.

⁸⁷ TKar Jkv 201/1944.

Tíz nap múlva (november 29-én) e zaklatások ellenére is újraindultak a teológiai előadások.⁸⁸ Hat nyilvános rendes, három tiszteletbeli és tíz magántanár kezdte el az oktatást.⁸⁹

December 13-án a Teológia igazgatója azt jelentette a tanári karnak, hogy az Igazgatótanács jóváhagyta a felterjesztett órarendet.⁹⁰

Az 1945. április második felében tartott püspöki szék és igazgatótanács ülés a Teológia fenntartását, Imre Lajos és Tavasz Sándor tanárok mellékfoglalkozását tárgyalta és hagyta jóvá. (A Tudományegyetem pedagógiai és filozófiai tanszékén kaptak bizonyos órákat, ami nem volt más, mint azon egykori gyakorlat elsorvasztása, hogy a Tudományegyetem e két tanszékét teológiai tanárok töltötték be teljes állásban.) Ugyanakkor a püspök példájára az esperesek, az Igazgatótanács tisztségviselői és a teológiai tanárok igazolni kényszerültek („minden vonatkozásban”) eddigi működésüket és magatartásukat.⁹¹

Juhász István, a teológiai tanár

1944 őszén Juhász István családjával elmenekült a bombázások és a bizonytalannak ígérkező jövő elől, és egy ideig távol maradt Kolozsvártól.⁹² Neve azonban mindegyre előkerült az Intézet gyűlésein. 1944. december első harmadában az igazgató bejelentette a tanári kar előtt, hogy az egykori román tanár nem tért vissza és így alkalmazására továbbra számítani nem lehet. Indítványozza, hogy kérjék fel erre Dr. Juhász Istvánt, s amíg ő megérkezik, a tanári kar bízta meg Hermányi János szeniort a románórák megtartásával valamennyi évfolyamon, heti 2 órában.⁹³

A román nyelv oktatását a bécsi döntés után is fenntartotta a Teológia heti 2 órában, de 1943. szept. 15-től egyre sűrűbben jelentkeztek az akadályok az órák megtartása terén, mert az óradással megbízott Tatai Ferenc kollégiumi tanárt behívták katonának.⁹⁴ 1945 elején az igazgató már azt jelentette az intézet elöljáróságának, hogy a Igazgatótanács kezdeményezésére a tanári kar foglalkozott a román tanszék ellátásának kérdésével és 104/1945 jkv. számú határozatával úgy döntött, hogy az állami fizetés terhére, arra helyettes tanárként dr. Juhász Istvánt kéri fel.⁹⁵ Ugyanakkor engedélyezi Tavasz Sándornak és Imre Lajosnak azt, hogy a tudományegyetemi működésüket „mellékfoglalkozásként” folytassák.

Alkalmazásának esélyei azzal is bővültek, hogy kevés valószínűsége volt a bécsi döntés előtt itt tanító Pop Sever román tanár visszatérésének, és miután 1945. június 6-án tartott ülésén ezt a tanári kar konstataálta, a román tanszék végleges betöltésére Juhász Istvánt javasolta. Személyét „annál is inkább alkalmasnak tartja, mert képzettségében mindazok a kellékek megvannak, melyek az egyház és az intézet érdekeinek úgy tudományosan, mint lelkileg megfelelnek”. Kéri egyúttal az igazgatót, hogy az Igazgatótanács által kért fizetési jegyzékekben kapjon helyet az új román tanszék tanára is.⁹⁶

⁸⁸ Előadások: 1943.IX.19. –1944.IV.26.; 1944.XI.29. –1945. VI. 23.; 1945.X.16. –1946.VI.13.

⁸⁹ Tisztségviselők: 1944–1948 között igazgató: Maksay Albert, gazdasági felügyelő: Tavasz Sándor, internátusi-konviktusi felügyelő: Nagy András, könyvtáros: Tavasz Sándor, elöljárósági jegyző: Gönczy Lajos, tanári kari jegyző: Nagy András, háznagy: Krizsovánszky Jenő. Tanárok: három tiszteletbeli, hat nyilvános rendes, tíz magántanár. Magántanárok: Kozma Tibor 1943/44 második felében, Borbáth Dániel 1944/45-ben tartott előadást. Az óraadó tanárok között 1945/46-ban Juhász István helyettes tanári fizetéssel a román nyelv tanára. RSZ 1947. 343.

⁹⁰ TKarJkv 215/1944.

⁹¹ Az EREK Igazgatótanácsának jelentése az 1944. március 16. – 1946. december 31. közötti időszakról. RSZ 1947. 335. s köv.

⁹² Állítólag már december 13. után Kolozsváron vannak. Legalábbis ezt mondja Gönczy Lajos akkor, amikor a magántanári vizsgára jelentkező Juhász Istvánról, bizonyára hiteles források alapján, rövid életrajzot készít. Ebben az áll, hogy 1941-től 1944-ig a kolozsvári hídelvei gyülekezetben mint beosztott lelkész szolgált. TKarJkv 256/1947. dec.2.

⁹³ TKarJkv 215/1944.

⁹⁴ TKarJkv. 22/1943. 1944. február 10-én tartott tanári kari gyűlés nyugtázza, hogy Tatai újra megkezdte tanítani a román nyelvet heti 2 órában (I–II. évf. 1, III–IV. évf. 1 óra). Egypár hónap múlva megint bevonult. TKarJkv 21/1944.

⁹⁵ EREK Gyűjtőlevéltára, a Teológiai Intézet Elöljárósága Jkv 17/1945.

⁹⁶ TKarJkv 104/1945.

Az Igazgatótanács jóváhagyólag vette tudomásul Juhász István alkalmazását (állami fizetéssel), amit alig egy hónap elteltével az Intézet igazgatója hozott a tanári kar tudomására, bemutatván ugyanakkor az új tanárnak a román nyelvi oktatás tanmenetére kidolgozott előterjesztését is. A tanári kar elfogadta a tantervet, annyi kiegészítéssel, hogy azon „az iskolai év folyamán a hallgatók román nyelvi és irodalmi ismereteinek figyelembevételével és az esetleg egyházi szempontból még tekintetbe veendő érdekek szerint szükség szerint a tanári kar hozzájárulásával módosítások eszközölhetők”.⁹⁷

Igy aztán az 1945/46-os iskolai év kezdetén már az Intézet tanári közösségében találjuk Juhász Istvánt, helyettes tanári minőségben. Neve a szeptember 12-i tanári gyűlésen tűnt fel először, amikor döntés született az Intézet kolozsvári korszaka 50 éves jubileumának megünneplésére nézve. Ezen a gyűlésen fogadták el azt a javaslatot is, hogy ne csak ünnepi műsorral emlékezzenek vissza erre a megtett útra, hanem a protestáns egyháztörténet professzora, Dr. Nagy Géza egy évre terjedő ismertetést is nyújtson, heti egy órában, a teológiai oktatás teljes áttekintéséről. A jubileumi év miatt a tanítás kezdését okt. 8-ról nov. 4-ére halasztották, ami egybeesett az Intézet 50 évvel azelőtti felszentelésének dátumával is.⁹⁸

Korábbi újságszerkesztői, közírói és tudományos tevékenysége szolgált biztosítékként Juhász Istvánnak, amikor a tanév kezdetén azt a feladatot kapta, hogy szervezze meg az adventi előadásokat, majd gyűjteményes kötetben adja ki azok anyagát, ami nemsokára meg is jelent az ő szerkesztésében, *Az idő határán* cím alatt.⁹⁹

Tanítási teendői mellett továbbra is aktív tagja maradt az Erdélyi Tudományos Intézetnek, amelynek 1946. január 18-án megrendezett ülésére a Teológia is meghívót kapott. Az Intézetet képviselő igazgató beszámolt a legközelebbi tanári gyűlésen arról, hogy a Teológia „tekintélyes képviseletet nyert az Erdélyi Tudományos Intézetben”, amely társelnökévé választotta Tavasz Sándort, tagjává Imre Lajost és ügyvezető igazgatóvá nevezte ki Juhász Istvánt.¹⁰⁰

A tanév első feléve végén újabb megbízást kapott. A második világháborút lezáró események után bizonytalanná váltak azon jogok, melyeket az Intézet hallgatói 1940–1944 között élvezhettek az Egyetemen. 1946. február 2-án a Teológia igazgatója jelentette, hogy előzetes határozat alapján Tavasz Sándor és Juhász István elkészítettek egy memorandumot, amit jan. 25-én benyújtottak a Bolyai Tudományegyetem Tanácsához. Ebben javaslatot tettek a két intézmény ezutáni kapcsolattartására, mely lényegében követte az eddigi kapcsolatok vonalát.¹⁰¹ Erre február 19-én érkezett meg az Egyetem pozitív válasza: a Bölcsész-, Nyelv- és Történettudományi Kar vállalja a teológusok beiratkozását, heti 12 óra lehallgatási kötelezettsége mellett.¹⁰²

Az 1945–46. iskolai év tudományos tevékenységben és közéleti szolgálatban eredményesnek mutatkozott, de más oldaláról nézve bizony sivár lehetett, hiszen lezárásakor Maksay Albert igazgató sokféle nehézségről és sanyarú viszonyokról beszélt.¹⁰³

Egyes értesülésekből az sejlik, hogy 1946 folyamán bekapcsolódott egy ad hoc bizottság munkájába, amely Venczel József kiváló szociológus vezetése alatt memorandummal szerette volna segíteni a Párizsban tárgyaló magyar delegációt Erdély jövőjének rendezése ügyében.

⁹⁷TKarJkv 155/1945.

⁹⁸A Nagy Géza előadás-sorozatának lett eredménye az a több száz oldalas oktatástörténet, amely az erdélyi lelkészképzést méri fel egészen a XX. század első harmadáig. TKarJkv 204/1945. Az ünnepélyen Igét hirdetett Gönczy Lajos, megnyitót Maksay Albert, üdvözlő beszédet Vásárhelyi János püspök mondott. Az EREK ugyancsak ünnepséget tervezett nov. 25-re. TKarJkv 210/1945.

⁹⁹TKarJkv 8/1946. jan. 4., 16/1946. jan. 14. Megjelenéséről értesíti a tanári kart (95/1946), amely köszönetet mond Juhász Istvánnak a munkáért. 1946. nov. 4-én részletesen beszámol a kiadásról, és további tájékoztatást ad az esetleges kiadások lehetőségeiről. TKarJkv 207/1946. nov. 4. Egyéb kiadói tevékenységét lásd később is: TKarJkv 15/1947. jan.16. vgy 23/1947. Traktátusokról szóló jelentése 67/1947. ápr. 24.

¹⁰⁰TKarJkv 31/1946.

¹⁰¹Lásd ennek teljes szövegét: TKarJkv 28/1946.

¹⁰²TKarJkv 58/1946.

¹⁰³RSZ 1946. 77. Csupán csak érdekességképpen jegyezzük meg, hogy az év végi jutalomkönyvek között ott van a Juhász István könyv alakban megjelent doktori értekezése is: *A reformáció az erdélyi románok között*. Kv. 1940. TKarJkv 138/1946.

Ezzel akarták ellensúlyozni az „Erdélyi Százak” Grozának tett hűségnyilatkozatát arról, hogy az erdélyi magyarság a Romániához való csatlakozás mellett döntött.¹⁰⁴

Ami Juhász István tudományos tevékenységét illeti, korábbi kutatásai alapján ebben az esztendőben véglegesíthette a magántanári vizsgához szükséges dolgozatát, hiszen 1946. június 22-én folyamodványt nyújtott be a tanári karnak, amelyben a vizsga előkészítését kérte. A tanári kar meghallgatta dr. Nagy Géza szaktanár jelentését a jelölt tudományos tevékenységéről, és megadta az engedélyt a magántanári vizsgára.¹⁰⁵ Rövidesen megérkezett a püspöki jóváhagyás is, amelyet követően szeptember 24-én a tanári kar kijelöli a szükséges bírálókat (Nagy Géza, Musnai László, Nagy András), akik a székelyföldi egyházmegyék levéltárai felméréséről készített értekezést elfogadják, a vizsgát pedig november 5-re kitzúzik.¹⁰⁶

Szinte két és fél esztendeig tanított helyettes tanári minőségben a Teológián. Ezalatt akadémiai estéket rendezett, amelyeknek témáit Tavasz Sándorral együtt fogalmazta meg;¹⁰⁷ ökumenikus konferencia szervezését javasolta; tervezetet készített a Publikum Kollégiumról, amelyre előadásokat is írt.¹⁰⁸ 1947 szeptemberében az Intézet igazgatója bejelentette, hogy a birminghami teológia ösztöndíjat ajánlott fel Juhász Istvánnak,¹⁰⁹ amelyet azonban ő nem fogadott (nem fogadhatott?) el, mert nem sokkal később, egy október 29-én tartott tanári kari ülésen ő kapott megbízást arra, hogy a Vallásügyi Minisztérium rendeletére megszervezze a román–orosz ünnepeken való teológiai részvételt.¹¹⁰

Közben 1947 decemberében Gönczy Lajos tanár előterjesztésére elkezdődött a hetedik teológiai tanszék megszervezése; az előkészítés tervezetét is tartalmazott a tanszék gazdag leírásával, amely, úgy mond, a keleti ortodox és a román egyház alaposabb megismerését szolgálná, és amelynek a neve ez lenne: *A román nyelv, irodalom, történet és alkotmánytan, az ortodox egyház teológiájának és történetének, valamint az összehasonlító dogmatikának előadásával kapcsolt tanszéke*.¹¹¹ Javaslatot tett ugyanakkor a tanár személyére nézve is, előterjesztvén Juhász István adatsorokban rögzített rövid életrajzát és tudományos munkásságát, akit e tanári állásra alkalmasnak ítélt. A javaslatot a tanári kar elfogadta és megerősítette, majd kérést intézett az Igazgatótanácshoz, hogy tegye meg a szükséges intézkedéseket az állami elismerés ügyében.¹¹²

A rendes tanári alkalmazás és egy október 11-én kelt állami rendelet hozta magával azt, hogy december 3-án lemondott a Bolyai Egyetem Tudományos Intézetében végzett munkája javadalmazásáról, bejelentvén, hogy csak a Teológiai Intézettől kapott fizetésre tart igényt. A Tudományos Intézetben végzett munkáját továbbra is folytatta, átmeneti jelleggel, díjazás nélkül.¹¹³ A két munkahely közötti választás nem véletlenszerűen esett egybe Tavasz Sándor és Imre Lajos hasonló döntésével, akiknek ugyancsak választaniuk kellett az egyetemi és a teológiai katedra között.¹¹⁴ A már akkor kommunista színezetű román kormány így kívánta szűkebbre szorítani a teológiai tanárok és lelkészek közéleti szerepkörét.

A december 3-án tartott tanári gyűlésen született meg egy olyan tanári határozat, amely mind e mai napig érvényben van. Miután az igazgató ismertette az Intézet súlyos anyagi gondjait, a

¹⁰⁴ Mátrai Béla: *Megemlékezés egy prófétáról* (Venczel József). Erdélyi Magyarság 1995. 21. sz. 23–24. Mátrai teológiai rektorként említi Juhász Istvánt, ami nem felel meg a valóságnak.

¹⁰⁵ TKarJkv 135/1946.

¹⁰⁶ TKarJkv 183/1946.szept.24. Lásd még az Elöljáróság 1947. dec. 3-án tartott gyűlésén bemutatott jelentésekhez csatolt kiegészítést a 45/1947 Jkv számhoz.

¹⁰⁷ 1947. jan. 16-án tartott tanári gyűlés kérte meg erre. TKarJkv 13/1947.

¹⁰⁸ A konferenciáról lásd TKarJkv 140/1947. jún. 13. A Publikum Kollégiumok egyikére írta *Az erdélyi református egyház 1848–49-ben* c. tanulmányát. Uo. 158/1947. júl. 10. A Publikum Kollégium tervezetét lásd Uo. 140/1947. jún.13.

¹⁰⁹ TKarJkv 191/1947.

¹¹⁰ TKarJkv 198/1947.okt.29.

¹¹¹ TKarJkv 250/1947.

¹¹² TKarJkv 256/1947. dec.2.

¹¹³ Elöljáróság Jkv 58/1947. dec. 3. lásd még uo. TKarJkv 252/1947.

¹¹⁴ Tavasz Sándor és Imre Lajos lemondott az egyetemen fenntartott katedráról. TKarJkv 200/1947. okt. 29.

tanári kar arra a konklúzióra jutott, hogy a krízis megoldása csak a gyülekezetek önkéntes, felajánlásos támogatásában rejlik.¹¹⁵

Az Egységes Protestáns Teológiai Intézet

A Román Népköztársaságban Léévő Protestáns Egyházak Egyetemi Fokú Theológiai Intézete – ezt a barokkos nevet kapta Intézetünk 1948 után. Bár a hivatalos indoklás az volt, hogy az új Intézet ily módon kedvező lehetőséget teremt a közös célt (értsd: lelkésznevelést) szolgáló különálló intézmények együttműködésére, az egymáshoz való közeledésre stb., mégis mindenki tudta, hogy a kommunista román állam azért terelte egy akolba a három fakultást, hogy ezzel még jobban elszigetelje a külvilágtól és mint oktatási intézményt, szorosabb állami felügyelet alá vonhassa. A helyzetet komikumát az adta meg, hogy a közös Intézet 1949. évi indulásakor „a munkásosztály harcának ez nagy vívmányát” triumfáns szövegű írásban köszönte meg, amely hosszú időre megszabta a programszövegek suta nyelvezetét és megvonta azok színvonalát is.¹¹⁶

Előzmények és megszervezés

A református egyház 1948. augusztus 31-én Kolozsváron megbeszélést rendezett egy, a frissen kiadott kultusztörvény alapján elkészítendő új egyházi jogszabályzat ügyében. Három testület foglalkozott az aktuális kérdésekkel: a Püspöki Szék, az Igazgatótanács és a Zsinati Elnökség.

Az Igazgatótanács gyűlésén Vásárhelyi János püspök beszámolt a főiskolai rangú teológiai intézet tervezetéről, amelyet vegyes (szász és magyar evangélikus, unitárius és református) bizottság vitatott meg nem sokkal ezelőtt. Az előkészítő tárgyalásokra a református bizottság két tagja készített tervezetet, Maksay Albert teológiai igazgató és Juhász István teológiai tanár.¹¹⁷ (Ez idáig semmiféle egyházközeleti tevékenységéről nincsen tudomásunk, hacsak nem számítjuk ide azt, hogy az 1947. július 5-én tartott egyházkerületi közgyűlésen megválasztották a nagyenyedi Bethlen Kollégium Elöljáróságába, talán apja iránti szimpátiából.¹¹⁸) A két teológiai tanár által készített és a közös gyűlésen véglegesített szöveget románra fordították, és szeptember 11-én kéttagú küldöttség Bukarestbe vitte.¹¹⁹ Két hónap múlva a Monitorul Oficial 1948. november 15-i számában megjelent a jóváhagyó minisztériumi határozat is.

A zsinati összehívását októberre tervezték, előkészítését három bizottságra bízták (egyházalkotmányi, fegyelmi, missziói-nevelői-liturgiai). Ezek közül az első rótt feladatot Juhász Istvánra.¹²⁰ Az októberi ülést megelőző zsinati választások eredményeként lelkészi tagként bekerült az egyház alkotmányozó testületébe.¹²¹

Juhász István az új intézetben

Bár az Intézet irányítására nézve csak 1949 áprilisában született miniszteri határozat, amikor jóváhagyták a rektor, az intézeti tanács, a fakultások szerinti dékának és „tagozati tanári karok” működését, a közös intézmény élete, ha késve is, de beindult, miután az Intézet (1937-től már) öt évfolyamára összesen 168 diák beiratkozott (ezek között 134 volt református).

Az irányítást a legkorábban megerősítést nyert tanárokból alakult ideiglenes tanács látta el.¹²² Egyben létrehozták a tanulmányi igazgató tisztségét is, amely megfelelt a káderes-ideológus szerepkörnek. Az új tisztség betöltésekor alkalmazott eljárás kísértetiesen hasonlított azon

¹¹⁵ EREK Gyűjtőlevéltára Elöljáróság Jkv 61/1947.

¹¹⁶ A cikket senki nem szignálja: Egyetemi Fokú Protestáns Theológiai Intézet (Kolozsvár) Évkönyve az 1949 (!), 1949–50 és 1950–51. tanévről. 13–23.

¹¹⁷ RSZ 1948. 515.

¹¹⁸ RSZ 1947. 402.

¹¹⁹ Egyetemi Fokú Protestáns Theológiai Intézet (Kolozsvár) Évkönyve az 1949, 1949–50. és 1950–51. tanévről. 16.

¹²⁰ RSZ 1948. 516.

¹²¹ RSZ 1948. 600.

¹²² Értesítő 1948, 1949/50, 1950/51. 19.

módszerhez, amelyet szerte az országban alkalmaztak, s amelynek eredményeként sokszor analabéta kovácmestert neveztek ki falusi párttitkárnak. Az Intézet aktivistája s egyben a vallástörténet tanára Bende Béla lett, akinek az esete modellszerűen példázta a már említett eljárást. A tisztségre és Bende személyére megéri visszatérni a későbbiekben, hiszen a jelenség különös színfoltja a mindenkori Teológiai Intézet életének és történetének. Április 1-gyel az ideiglenes intézeti vezető testületet „hivatalos” Tanács váltotta fel, amelynek Juhász István is tagja lett. Ebben a ref. fakultás 4 tanárral képviseltette magát.

Juhász István tanári minőségét a Vallásügyi Minisztérium és az Igazgatótanács határozatban ismerte el és erősítette meg visszamenőlegesen 1948. jan. 1-től. Megbízást nyert tehát a román nyelv, irodalom, történelem és alkotmánytan tanítására mint nyilvános rendes tanár. Nem sokkal később az Intézet Elöljárósága az 1948/1949-es tanévre már az egyetemes egyháztörténet előadásával bízta meg, amely áthelyezés a Vallásügyi Minisztérium beleegyezése után, 1949. jan. 1-jével lépett érvénybe.

1949. ápr. 23-án értesítették Bende Béla, Juhász István, Kovács Lajos, Maksay Albert, Nagy András és Simén Dániel tanárokat, hogy a Vallásügyi Minisztérium ápr. 13-án kelt, 9816/1949 sz. miniszteri határozatával 1949. ápr. 1-i hatállyal „theol. intézeti egyetemi rendes tanárokká” nevezi ki.¹²³

Tanári munkája mellett ő látta el az internátus-, konviktus- és könyvtárfelelősi¹²⁴ megbízatással járó feladatokat is. A diákok siralmas anyagi helyzete indította arra, hogy a tanári kar minden egyes tagját személyes áldozatvállalásra szólítsa fel a diákok segélyezését illetően. Ennek lett eredménye, hogy minden nyilvános rendes tanár havi 1000 lejt, minden előadótanár 800 lejt adományozott a diákok támogatására.¹²⁵

Ebben a minőségében és a változások diktálta szükség szerint kívánta új alapokra helyezni az ifjúság belső szervezeti életét is. Ezt szolgálta 1949. május 25-én fogalmazott előterjesztése a Református Fakultás Ifjúsági Egyesülete elnökéhez, amelyben kifejti, hogy az eddigi „Fakultási Ifjúsági Egyesület” alapszabálya helyére „gyülekezeti szervezeti rend és szabályzat kell lépjen”.

Eszerint az évi választó közgyűlés alkalmával nem a régi gyakorlat szerint kellett végezni a teljes tisztújítást. Egyelőre csak szűkkörű presbitériumot (11 tag) választottak, amelynek vezetője volt az elnök, a főjegyző (IV. éves) és a titkár (III. éves). A presbiterek választását az érvényben lévő egyházi törvénykönyv rendelkezése alapján választották meg, és a testületet a tanári kar erősítette meg. Ezután átvette a korábbi Ifjúsági Egyesület vagyontárgyait, pénztárát és irattárát, és feladatul kapta az új alapszabály előkészítését.¹²⁶

Generációváltás

1949 nemcsak az Intézet szervezeti életében volt a sorsfordulat éve, hanem a tanári kar összetételét illetően is: négy kiváló tanár kényszerült megválni az Intézettől. A Református Kar előljárósága¹²⁷ 1949. május 3-án tartott ülésén „örömmel teszi magáévá Vásárhelyi János püspök aa. javaslatát. Őszinte hálával és el nem múló tisztelettel örökíti meg jegyzőkönyvileg is a nyugalomba küldött professzorok: dr. Tavaszy Sándor, dr. Imre Lajos, dr. Gönczy Lajos és dr. Nagy

---

¹²³ Kinevezése okmányai másolatát a Rectori Hivatal 1949. május 12-én küldi meg Juhász Istvánnak (499/1949, Ref. Irattár.)

¹²⁴ Juhász István mint könyvtáros prof. a tanári kar elé terjeszti (1949. júl.28.) az Igazgatótanács leiratát a székelyudvarhelyi kollégiumi könyvtár teológiai könyveinek az áthelyezéséről (Református Irattár 925/1949).

¹²⁵ Ref. Irattár 622/1949.

¹²⁶ Ref. Irattár 581/1949.

¹²⁷ Dr. Borbáth Samu gondnok, dr. Maksay Albert ügyvezető dékán, Vásárhelyi János püspök, dr. Musnai László, Gönczi László, László Dezső, Ady László, dr. Nagy András, dr. Juhász István. Ref. Irattár 1949/658.

Géza aai eléggé nem méltányolható munkásságát”.¹²⁸ A megüresedett tanári állások betöltéséig viszont tovább tanítottak heti hat órát, óraadói minőségben.¹²⁹

Az Igazgatótanács már 1948-ban meghirdette az állások¹³⁰ betöltését 1949. ápr. 1-i hatállyal,¹³¹ mely pályázati hirdetésre többen is válaszoltak.¹³²

A pályázatok elbírálása április folyamán történt meg, amelyet követően megérkezett a végleges kinevezés is a Vallásügyi Minisztériumból, az alábbiak szerint: dr. Horváth Jenő a „catedra 5 alatt megnevezett missziói tudományok állam által fizetett tanszékére”, dr. Borbáth Dániel a „Református gyakorlati teológia” (catedra 2) tanszékére, dr. Mózes András a „Magyar református egyháztörténet”, illetve dr. Geréb Pál a „Református rendszeres teológia” tanszékére, valamint Nagy József „A román nyelv kapcsolatban a román ortodox egyház történetével és irodalmával” tanszékére.¹³³ Ezzel a ref. kar fizetéses alkalmazottjainak a száma 13-ra emelkedett (tanügyi, adminisztratív és altiszti személyzet).¹³⁴

A hivatalos intézkedések lejártaival az Elnökség elrendelte az új tanárok eskütételét, akikhez csatlakozott Juhász István és Benedek Kálmán is.¹³⁵

A tanulmányi igazgató

Egy-két mondat erejéig már szóltunk e frissen létrehozott tisztségről. Az év végétől kezdődően még hosszú ideig a tanulmányi igazgató Bende Béla zárja a tanulmányi évet, hamisítatlan osztályharcos színezetű beszédeivel, amelyek a mai olvasó ajkára mosolyt derítenek, de ez akkortájt legfennebb kínos fintor lehetett azok ajkán, akik szolid teológiai műveltséggel élő egyesben kényszerültek végighallgatni az Isten tanításától minden betűjében idegen, primitív fogalmazásban tálalt ideológiát.

Bende Béla tanulmányi igazgató vesszőparipája, nyilvánvalóan felsőbb sugallatra, az Intézetben élők „valóság szemléletének” a legújabb kor követelménye szerinti átformálása volt.¹³⁶ Ezt két irányban végezte: a diákok között és a személyzeti osztályon.

Ami a diákokat illeti, mind a négy évfolyamon¹³⁷ heti 2 órában voltak kötelesek marxista-leninista előadásokat, orosz nyelvet, keleti ortodox egyháztörténetet és szovjet irodalmat hallgatni. Ezt kiegészítette a román nyelv tanítása (kezdőknek és haladóknak), román egyházi irodalomtörténet, román ortodox egyháztörténet, a Román Népköztársaság Alkotmánya és a kultusztörvény és román szeminárium heti 2, illetve 1 órában. Orosz és román nyelvre heti 2 óra volt fenntartva, míg latin vagy idegen nyelvre 1.

A béke- és szovjetbarátság kampány az ő szervezése folytán lett valósággá azzal, hogy a tanári kar, az adminisztratív és altiszti személyzet, valamint a diákok együtt az Intézetben is meg-

¹²⁸ Ref. Irattár 1949/658.

¹²⁹ Ref. Irattár 533/1949, folyamodvány a miniszterhez a heti hat óra fizetése ügyében, 1949. május 6. A román katedrát és az ortodox egyház történetét Juhász István vállalja továbbra is, és így az első félévben heti 18 órát tanít (egyháztörténet 12, román 6), míg a második félévben heti 14-et. Ref. Irattár 532/1949.

¹³⁰ A reformátusok 7, az evangélikusok 1, az unitáriusok 4 katedrát kapnak, amelyek közül a reformátusok 6-ot, az evangélikusok egyet sem, az unitáriusok 4-et töltenek be 1949-ben. Ezenkívül a reformátusok 3, az evangélikusok 8, az unitáriusok 2 előadótanári (konferenciátusi) állást kapnak, amelyből a reformátusok 3-at, az evangélikusok ugyancsak 3-at, az unitáriusok pedig 1-et töltenek be (Irattár 27/1949).

¹³¹ Ref. Irattár 587/1949.

¹³² Borbáth Dániel pályázott 4 tanszékre (missziói, rendszeres teológiai, protestáns egyháztörténeti, gyakorlati teológiai) a lehetséges 6-ból (a román, és orosz nyelv tanszékére nem). Lásd a pályázók életrajzát és munkásságuk értékelését is, amelyet az Igazgatótanácsnak küldött fel a tanári kar. Az egyháztörténetre mind Horváth Istvánt és Mózes Andrást első helyen jelölik, az Igazgatótanácsra bízva a kettős jelölés esetére érvényes szabályok alkalmazását (versenyvizsga). Ref. Irattár 10/1949.

¹³³ Uo. 86/1949.

¹³⁴ Uo. 95/1949.

¹³⁵ Uo. 585/1949.

¹³⁶ Erről nem mond le 1952-ben sem, amikor a kurzusok revideálásának „vezető szempontja az, hogy az illető előadások mennyire tükröződnek a jelen problémáin”. Minden féléves kurzust fel kell küldeni.

¹³⁷ Ref. Irattár 33/1949. A ref. fakultásnak 49-ben 134, az unitáriusnak 24, az evangélikusnak 11 hallgatója volt. Uo. 82/1949.

szervezték az ARLUS-t (szovjet–román barátság köre). „Nevelők és tanítványok a szovjet ember szellemében igyekeztek az ARLUS munkájának keretében egymásnak segítségére lenni, hogy az emberiség leghaladottabb kultúráját, technikáját [!] és művészetét megismerjék.”¹³⁸ A Kör egyik munkájának a fénypontja a béke melletti állásfoglalás és az Ortodox Teológiával közösen megalakított Békevédelmi Bizottság. „Rendületlenül hiszünk abban – mondja Bende –, hogy a Szovjet-Unió vezetése mellett [!] a nagy Sztálin békepolitikáját diadalra visszük az amerikai imperializmus minden mesterkedése ellenére is.” Hiányosságok azért még akadnak, hiszen „míg az alsobb évfolyamok a társadalmi [!] kérdések megértésében és a valóság szemleletében helyes uton fejlődnek, a felsőbb évfolyamok egyes hallgatóinál a horti [!] rezsim nevelésének szovjinista [!] és kozmo polita és nácionalista maradványait nem sikerült véglegesen felszámolnunk”.¹³⁹

1949. aug. 15-én készítette el a vallástörténeti tanszék analitikus programját, mely tananyag jegyzéke kísértetiesen emlékeztet a marxista–leninista–materialista szellemben fogant tankönyvek tartalomjegyzékére. Osztályuralom, a teremtés „tudományos megvilágítása”, az „ekonomikus” (!) zsinatok, imperialista háborúk, „a vallás és az anti szociálizmus, anti szovjetizmus”, Butha (!) és Jézus, a dogmák szerepe a „maradtság szolgálatában”, a vallás és a fejlődés viszonya: „a Darwini evolutio a történelmi materializmus forradalmisága”

A kép teljességéhez még egypár apróság: Bende Béla megszólítása „tovarășul Director de studii”, a leveleket mindig a „Trăiască RPR” jelszó zárja, amelyet a békeharc éveiben a „lupta activă pentru pace” vált fel. Emlékkünnepélyt varrt az Intézet nyakába Lenin halála évfordulójára, beszámoltatta a tanárokat arról, hogy mekkora segítséget nyújtott a teológiai munkájukban Sztálin *A szocializmus gazdasági problémái a Szovjetunióban* c. munkája. Teszi mindezt azért, hogy a helyes valóság szemlélet szerint korszerűsítse a tanári előadásokat, mert a tanárok, úgy mond, még nem tudnak „kellő módon a társadalmi kérdésekbe elmerülni”.¹⁴⁰

Az ötvenes évek eleje Juhász István és az Intézet életében

Az alább felvázolt változások utáni második tanév végre nyugodtabbnak ígérkezett, már ami a szervezeti és működési stabilizációt illeti. Kezdték kialakulni a később automatikussá vált reflexek: év elejéig analitikus programot kellett kidolgozni minden tanárnak az órák heti, hónapi felosztásáról, illetve a tananyag órákra történő lebontásáról, amely tervezetet természetesen a Vallásügyi Minisztérium láttamozta minden év elején.¹⁴¹ Kéthetenként készülni kellett az Intézetben újonnan létesült 5 tanulmányi (szakmai) munkaközösség rendszeres üléseire.¹⁴²

Juhász István az egyháztörténeti szakcsoportot vezette, amelynek tevékenységét két gyakorlati feladat megoldásában látta: egymás testvéri támogatása az Intézet munkatervének végrehajtásában (s így az egyetemi munkába bevezetni a személyi hiányokat kipótló tudományos kollektív munkamódszert) és az egyháztörténeti korszakok számbavétele és bírálata.¹⁴³

Megkezdődtek a kötelező állásfoglalások, amelyek váltakozó ütemben ugyan, de szerves részévé válnak az intézeti életnek. Az Intézet alkalmazottai a helyi és országos folyóiratokban

---

¹³⁸ Az önképzőkör ugyancsak üzemelt 48 köri és 8 plenáris üléssel. Részt vett a hallgatók közül 79, a tanárok közül 15, „feloldoztunk 34 irodalmi művet, 11 brosúrát, szavalt volt 31, és együtt megtanultunk 8 szovjet népdalt és 4 munkásindulót”. Uo. 51/1950.

¹³⁹ Uo. 4, illetve 6.

¹⁴⁰ Uo. 979/1951, 982/1952. Lenin halálára szervezett emlékkünnepély: 147/1953 (413/1953). Sztálin frásával egyébként február 16-án két előadás is foglalkozott, valószínűleg az ARLUS keretén belül. Lásd Opfermann Ernő ismertetését és Rapp Károly *Mennyiben nyújtott segítséget munkámban Sztálin: „A szociálizmus gazdasági kérdései a Szovjetunióban” c. munkája?* c. beszámolóját (előbbi 347/1953, utóbbi 346/1953). Egyébként a munkát minden tanárnak ismertetnie kellett.

¹⁴¹ Uo. 275/1949.

¹⁴² A historikusok is kéthetenként egyszer tartottak megbeszélést, résztvevők: Juhász István, Mózes András, Dobby Béla, Lőrinczi Mihály, Opfermann Ernő, Nagy József, Dobri János. Uo. 382/1949.

¹⁴³ Nemegyszer előadást is tartott a munkacsoport ülésén, pl. *A római társadalom és a kereszténység* címen. Uo. 885/1950.

foglalnak állást „a pápai impériálisták újabb túlkapásai”, vagy „a háborús uszító imperialisták” ellen, és csatlakoznak a béke világmozgalmához.¹⁴⁴

Nem késett ezekre a névtelen diákreplika sem, amely keserűen, de a paszkvillusok csípős iróniájával dalolta el azt, hogy csalódott a tanári karban. (A levél címzése természetesen újságkivágásokból állott össze.) Nosztalgikus emlékekkel indul a költemény: a szerző, Anonymus, lelki szemei előtt látja szeretett tanárait zászlóval kezükben elől haladni (1940), de most hátul kullognak és gyanús szolgálatba álltak. Az utolsó sorokban reménységet parancsol tollára és zengi:

De nem! Csak néhány fej bódult el,
Gyalázatot ez hoz reánk,
S ha ez eltűnt, a szív kigyógyul
S feléled tetszhalott hazánk.

Szeretjük hinni, hogy a tudós pályán elindult, férfikorának teljében lévő Juhász István nem tartozott a bódult fejek közé és a körülmények illetően összejátszása folytán kialakult kényszerű, de mégiscsak létező intézeti stabilitás lehetőségei között sietett szolgálni Isten dicsőítésének és a lelkesztőutánpótlás nevelésének igazán szent ügyét.

Juhász István tudományos munkássága 1960-ig

Nagyenyedi református templom története. IfjErd 1928. 8. sz. 153. Az Ifjú Erdély második diákolimpiájának egyik pályázott írása.

A vizaknai sóbányában. IfjErd 1929. aug. 12. sz. 283.

Van-e szükség a történelemre a középiskolában? IfjErd 1933. 8. sz. 129–130.

Karácsony nélküli diákvallás. IfjErd 1934. dec. 4. sz. 62.

Bibliai teológiai formaruha nélkül. („Hogyan gondolkodik a mai református ifjúság?” körkérdésre négy ref. főiskolai hallgató válaszol.) KiSzó 1934. 69.

Csámkorija. IfjErd 1935. okt. 2. sz. 23–24.

A román Biblia. KiSzó 1935. 74–75.

Az „Apollo” tanulságai. KiSzó 1935. 91.

Az orthodoxia. RSZ 1936. 24–25. sz. 381–386. (Bulgakoff könyvének bemutatása és annak kapcsán tett észrevételek.)

A transylvániai román egyház története 1698-ig. (Șt. Meteș könyvéről írt ismertetés.) Az Út 1936. 58.

Vásárhelyi Találkozó. IfjErd 1937. okt. 2. sz. 17

Dr. Nagy Géza: Akik kősziklára építettek. (Könyvismertetés) IfjErd 1937. dec. 4. sz. 52.

Az új értelmű román nacionalizmus. Hítel 1937. 4. sz. 286–305. (Megjelent különnyomatban is, lásd az arról való tudósítást Hítel 1940–41. 101.)

Anglikán–ortodox közeledés. RSZ 1937. 14. sz. 222–226.; 15. sz. 240–245.

A legújabb Méliusz-irodalom. Az Út 1937.

Cyryll Lukárisz pátriárka kálvinista eszméi. Az Út 1937. (Ion Mihăcescu francia nyelven megjelent cikkének magyar fordítása.)

¹⁴⁴ 1. A Világosság 1949. okt. 7-i számában első oldalon jelent meg *Követendő példa* cím alatt a Protestáns Teológiai Intézet tanárainak és tisztviselőinek a nyilatkozata a béke védelmében (szövege Uo. 336/1949). 2. Ezennel sor kerül „a pápai impériálisták újabb túlkapásai” elítélésére is, mintegy válaszul a pápai exkommunikációra. Világosság 1949. okt. 5. (Uo. 336/1949), amely cikk már a tanárok aláírásával jelent meg. 3. Romániai Magyar Szó 1949. okt. 5. Ugyancsak név és tanszék megnevezés szerint közli a tanárok teljes névsorát, akikről azt mondja a cím, hogy csatlakoznak a béke világmozgalmához (Uo. 336/1949). 4. Igazság 1949. okt. 6.: *A békelábor erői mellett és a háborús uszító imperialisták ellen* címmel jelent meg a teológia tanárainak és tisztviselőinek az állásfoglalása (Uo. 336/1949).

- Irányszemlék.* IfjErd 1938. jan. 1. sz. 13. (Ekkor lesz a megváltozott fedelű IfjErd-nek az egyik főmunkatársa és a lap felelős szerkesztője.)
- Nemzetársadalmi, művelődési és ifjúsági kérdéseinkről.* IfjErd 1938. febr. 2. sz. 23.
- Pásztortűz.* IfjErd 1938. febr. 2. sz. 24.
- Román elismerés a Magyar Színháznak.* IfjErd 1938. febr. 2. sz. 24.
- Államsegély és iskolák.* IfjErd 1938. márc. 3. sz. 43.
- A román sajtó kisebbségi száz éve.* IfjErd 1938. márc. 3. sz. 43.
- Beszélgetés egyik ifjú lelkipásztor barátommal.* IfjErd 1938. jún. 6. sz. 107–108.
- Három pályadolgozat bírálása.* IfjErd 1938. jún. 6. sz. 113. s köv., egy pedig IfjErd 1939. 6–7. sz. 127. (Itt ő maga is adományoz egy összeget a jutalmazásra.)
- Új államjogi helyzetünk.* IfjErd 1938. 9. sz. 151. s köv.
- Közösségi életünk erkölcstana.* (Imre Lajos *A kisebbségi élet erkölcstana és neveléstana* c. tanulmányának ismertetése, megj.: ErdHel 1938. jan., febr., márc.) Hítel 1938. 3. sz. 247–250.
- Révész Imre püspökké választása.* KiSzó 1938. 109–110.
- Révész Imre élete és munkássága.* RSZ 1938. 29. sz. 444–447. (Révész püspökké választása alkalmából írt méltatás.)
- Népi műveltségünk és az ifjúság.* Hítel 1939. 1. sz. 85–86.
- Az erdélyi fejedelemség társadalmi tényezői.* Hítel 1939. 2. sz. 148–157.
- Magyar észjárás, magyar műveltség.* (Karácsony Sándor egyik könyvének ismertetése.) Hítel 1939. 3. sz. 248–252.
- A Kelet Népe.* Hítel 1940–41. 2. sz. 103–112. (Megemlékezés a 100 évvel ezelőtt indult folyóiratról.)
- Erdély.* RSZ 1940. 34. sz. 533–536. (Vezércikk.)
- Az országos Protestáns Napok.* RSZ 1940. 32. sz. 503–508.
- A reformáció az erdélyi románok között.* (Doktori értekezés.) Kv. 1940.
- Délvidéki testvéreink.* IfjErd 1941. 5. sz. 71.
- Román iskolák a XVII. századi ref. misszió szolgálatában.* (Részlet Juhász István *A reformáció az erdélyi románok között* c. tanulmányából.) KiSzó 1941. 11–13.
- Szász Domokos püspök szórvány-munkája.* KiSzó 1941. 42–44.
- A Magyarországi Református Egyház.* KiSzó 1941. 62–67.
- Katolikus szemle.* KiSzó 1941. 80–82.
- A magyar protestantizmus és a csehek.* RSZ 1941. 5. sz. 66–69.; 8. sz. 119–123.; 9. sz. 136–140.
- Román szerep Európában.* Hítel 1942. 3. sz. 176–180. (Történeti áttekintés is.)
- Erdély öröksége és Erdély jövője.* KiSzó 1942. 82–84.
- Hitvallásos gondolkozást.* KiSzó 1942. 94–95.
- Biró Sándor: *A Tribuna és a magyarországi román közvélemény.* (Könyvismertetés) KiSzó 1942. 3. sz. III–IV.
- György Lajos: *Az erdélyi könyvtárügy és a kolozsvári Egyetemi Könyvtár.* Kv. 1941. (Könyvismertetés) KiSzó 1942. 7. sz. II. (A címlap belső oldalán.)
- Szabó T. Attila: *Az Erdélyi Múzeum-Egyesület története és feladatai.* Kvár 1942. (Könyvismertetés.) KiSzó 1942. 7. sz. II.
- Egyházi levéltáraink rendezése.* RSZ 1942. 23. sz. 363–366.; 24. sz. 378–380.
- Délerdélyi iskoláink és a románság.* Hítel 1943. 11. sz. 680–687.
- A katolicizmus Moldvában a XIV. sz. végéig.* Archivum Europae Centro-Orientalis 1944.
- Az erdélyi türelmesség kezdetei.* KiSzó 1944.
- Bethlen Miklós pere.* Erdélyi Tudományos Intézet kiadása, Kv. 1945.
- Az egyház prófétái és apostoli tisztelete a világban.* RSZ 1947. 6. sz. 179–182.
- Isten tisztelete és a lelkiismeret szabadsága a reformációban.* RSZ 1947 19. sz. 619–624.
- A székelyföldi református egyházmegyék.* (Teológiai magántanári értekezés.) Erdélyi Tudományos Füzetek, Kv. 1947.

- Az erdélyi református egyház 1848–1849-ben.* (Kézirat) 1948.
Consensus Tigurinus. RSZ 1949.
Szemponatok a Római levél tanulmányozásához. RSZ 1954. 1–2 sz. 15–26.
Samária és Pérea. (Előadás a Teológián 1954. január 14 és április 4 között.) RSZ 1954. 3. sz.
1.
Ágoston. RSZ 1955. 1. sz. 8. (Emlékbeszéd a Teológián Ágoston születése 1600. évfordulója kalmából.)
Az erdélyi református egyház névkönyvei. RSZ 1955. 9–10 sz. 246–250.
Knox János genfi gyülekezete. RSZ 1956. 10–11. sz. 331–333.
Vásárhelyi János egyháztörténeti tanulmányai. RSZ 1956. 6–7 sz. 222–227.
Művelődéstörténeti évfordulók. (Vezércikk) RSZ 1956. 97.
Útmutató az egyházközség történetének megírásához. RSZ 1956. 120.
Beszámoló a Protestáns Theologiai Intézet Református Tagozatának 1955–1956. tanévéről. SZ 1956. 385.
Kálvin theologiai munkássága. RSZ 1959. 153.

Az erdélyi református egyház 1848–1849-ben. (Kézirat) 1948.

Consensus Tigurinus. RSZ 1949.

Szemponatok a Római levél tanulmányozásához. RSZ 1954. 1–2 sz. 15–26.

Samária és Pérea. (Előadás a Teológián 1954. január 14 és április 4 között.) RSZ 1954. 3. sz.

Ágoston. RSZ 1955. 1. sz. 8. (Emlékezés a Teológián Ágoston születése 1600. évfordulója almából.)

Az erdélyi református egyház névkönyvei. RSZ 1955. 9–10 sz. 246–250.

Knox János genfi gyülekezete. RSZ 1956. 10–11. sz. 331–333.

Vásárhelyi János egyháztörténeti tanulmányai. RSZ 1956. 6–7 sz. 222–227.

Művelődéstörténeti évfordulók. (Vezércikk) RSZ 1956. 97.

Útmutató az egyházközség történetének megírásához. RSZ 1956. 120.

Beszámoló a Protestáns Theologiai Intézet Református Tagozatának 1955–1956. tanévről. Z 1956. 385.

Kálvin theologiai munkássága. RSZ 1959. 153.